

Z
A
N
T
E
N

Algemeen Tweemaandelijks Tijdschrift
voor Volkskunde

Orgaan van de Koninklijke Bond van
de Oostvlaamse Volkskundigen en van
de Dienst voor Volkskundige Opzoekingen

0^e Jaargang
nr. 1 - 1965
m. n. febr.
Prijz per nr. 30 F

DRUK. V/H AD. HOSTE. N. V
GENT

Verkrijgbaar op het sekretariaat, Oscar de Gruyterstraat 36, Gent :

1. **Oostvlaamsche Zanten**, nog voorradig tot zolang de voorraad strekt : 15^e, 19^e jg., 21^e tot en met 31^e jg., 33^e tot en met 39^e jg. tegen 100 F per jaargang; jg. 1 (1926) en jg. 32 (1957) zijn gedeeltelijk in fotokopie beschikbaar tegen 100 F per jaargang alleen voorafnemers van ten minste 10 jaargangen; van de andere jgg. nog enkele losse nummers tegen 30 F per nummer.
 2. **Jaarboek 1945 (jg. 20) van de Bond der Oostvlaamsche Folkloristen**. Prijs : 150 F (leden 100 F).
 3. **Inhoudstafel op Oostvlaamsche Zanten (Jg. I-Jg. XXV)**, door F. VAN ES. Prijs : 50 F (leden 30 F). **Idem II (Jg. XXVI-Jg. XXXV)**, door F. VAN ES. Prijs : 40 F (leden 25 F).
 4. **Geïllustreerd Feestnummer (lustrumnr)**. Prijs : 25 F (leden 15 F).
 5. **Survivances du Passé**, door A. MARINUS (8 p.). Prijs : 12 F (leden 8 F).
 6. **Kinderspelen en Liedjes uit het Land van Dendermonde**, door Mw L. BATAILLE-HIEL. Prijs : 80 F (leden 50 F).
 7. **Zur Entwicklungsgeschichte des Bauernhauses mit durchgezapften Ankerbalken**, door J. SCHEPERS (10 p.). Prijs : 15 F (leden 10 F).
 8. **Register op Gabr. Celis : Volkskundige Kalender voor het Vlaamsche Land**, door Prof. F. M. OLBRECHTS. Prijs : 20 F (leden 12 F).
 9. **Bijdrage tot de volkskunde van Moerzeke**, door J. LAUREYS (50 p.). Prijs : 50 F (leden 32 F).
 10. **2^e Lustrumnummer 1930-1935**. Prijs : 40 F (leden 24 F).
 11. **Dit is die Excellente Kronyke van de Brahmisten**, (over het Teerlingspel), door Emile ANDELHOF. Prijs : 25 F (leden 15 F).
 12. **De Groei en de Bloei van de Arteveldefiguur in de Vlaamsche Volksziel**, door Advokaat Jos. VERMEULEN. Prijs : 80 F (leden 50 F).
 13. **Waasch Sagenboek**, door F. VAN ES. Prijs : 100 F (leden 60 F).
 14. **Het Curieus en Vermakelijk Namenboek**, door Em. ANDELHOF. Prijs : 25 F (leden 15 F).
 15. **Folklore en Onderwijs**, door L. HOSTE. Prijs : 12 F (leden 8 F).
 16. **August Hendrickx, Vlaams Toneelschrijver herdacht met Bloemlezing uit zijn werken**, door Fr. DE COSTER. Prijs : 25 F (leden 15 F).
 17. **Pastoor Constant Duvillers, Folklorist en folkloristische Figuur**, door F. VAN ES. Prijs : 25 F (leden 15 F).
 18. **De Wetterse Reuzen**, door Lic. M. DAEM. Prijs : 25 F (leden 15 F).
 19. **Sagen uit Noord-Oostvlaanderen**, door Dr. G. DE MEYER. Prijs : 25 F (leden 15 F).
 20. **Een Teerlingspel in Gent**, door Lod. LIEVEVROUW-COOPMAN. Prijs : 25 F (leden 15 F).
 21. **Spelen mijner Jeugd**, door L. LIEVEVROUW. Prijs : 60 F (leden 35 F).
 22. **De Levende Folklore van het Gewest Balegem**, door M. BROECKHOVE. Prijs : 65 F (leden 40 F).
 23. **Weerkundige Volkskalender voor het Vlaamse Land**, door M. BROECKHOVE. Prijs : 230 F (leden 140 F).
 24. **Doods-, Begrafenis- en Rouwgebruiken in het Arrondissement Dendermonde**, door J. PIETERS. Prijs : 90 F (leden 55 F).
 25. **Het Volksleven te Wieze. 1900-1950**, door J. VAN HAVER. Prijs : 100 F (leden 60 F).
 26. **De Gentse Bakkers. Bijdrage tot de Studie der Middeleeuwse Ambachten en Neringen**, door Marcel DAEM. Prijs : 35 F (leden 20 F).
 27. **Het Hospies der Kinderen Alijn of Alynsgodshuis te Gent**, door E. LUYCKX-FONCKE (met talrijke ill.). Prijs : 40 F (leden 25 F).
 28. **De Rivaliteit tussen Aalst en Dendermonde**, door H. VAN HESE. Prijs : 125 F (leden 80 F).
 29. **Leerknepen in de kunstambachten te Gent tijdens de 14^e en 15^e eeuw**, door Marcel DAEM. Prijs : 35 F (leden 22 F).
 30. **De folklore van de Hop in Vlaams-België, vroeger en nu**, door Cl. VANHOUCKE. Prijs : 160 F (leden 100 F).
- Het bedrag der bestelling vooraf storten op postrekening nr. 969.46, Bond Oostvl. Volkskundigen, Gent.

UITVERKOCHT zijn op dit ogenblik : **Herdenkingsalbum Alf. De Cock — Het Stroodek- kersbedrijf** door Cl. Trefois — **Lodewijk De Vriese, Biobibliographische studie — De Platte- grondsvormen van z.g. « Frankische » Boerderijtypen en hun geografische Verspreiding in ons Land**, door Cl. Trefois — **De Draak van het Belfort van Gent in de Folklore**, door Cl. Trefois — **De Tinnepotgieterij te Gent**, door J. Boes — **Galerij van Gentsche Typen**, door E. Andelhof — **De Magie van het Poppenspel**, door F. Van Es en anderen — **Devotie tot de Heilige Donatus**, door M. Broeckhove — **Sint-Kristoffel. Legendes. Verering. Verspreiding**, door R. van der Linden.

Lidmaatschap Bond Oostvl. Volkskundigen. Jaarlijkse bijdrage gewoon lid : 100 F; familie- kaart : 50 F per gezinslid; buitenland : 125 F; beschermend lid 250 F; steunend lid 500 F. Abonnement op **Oostvlaamsche Zanten** : voor niet-leden (bibl., instellingen, verenigingen, enz.) : 150 F per jaargang.

OOSTVLAAMSCHE ZANTEN

ALGEMEEN TWEEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT VOOR VOLKSKUNDE
 ORGAAN VAN DE KONINKLIJKE BOND DER OOSTVLAAMSE
 VOLKSKUNDIGEN & DIENST VOOR VOLKSKUNDIGE OPZOEKINGEN

Redaktie : Lic. Renaat van der Linden, Godveerdegemstraat, 15, Zottegem.

Redaktieleden : Julien Boes, Lic. Marcel Daem, Dr. René Haeseryn.

Sekretariaat van de Bond : Maurits Broeckhove, Osc. de Gruyterstr., 36, Gent.

Alle stortingen op postrekening : 969.46, Bond Oostvl. Volkskundigen, Gent.

INHOUDSTAFEL

G. DE KEERSMAEKER : Nog een 18de-eeuwse liederhandschriftje	2
M. DAEM : Bezwingen en volksgeneeskunde	14
G. HENDRIX : Kerstine de Wonderbare als « Präcedenzfall »	16
R. VAN DER LINDEN & F. VAN ES : Oostvlaamse Volkskundige Bibliografie	23
Zoeken en Zanten	
Volksgeneeskunde. Eksterogen. R. v. d. L.	13
Oudenaarde — Herbergopschriften. G. Weze	25
Sint-Maria-Latem — Nachtwakerslied. G. Simons	25
Land van Aalst — Herbergspreuken en -uithangborden. W. Vander Poorten	26
Onze Vlaamse liederen in de radio. R. V. & R. v. d. L.	27
Ons tweemaandelijks liedje. R. Vankenhove	27
Heraldische tentoonstelling te Oudenaarde & Temse. R. v. d. L.	28
Bondsnieuws	
Dr. V.F. Vanacker Lid van de Kon. Vl. Akad. voor Taal & Letterkunde. R. H.	28
Van Bost. Voordracht en tentoonstelling. R. H.	28
De Bond en het Gentse Volkstoneel. R. v. d. L.	28
Museum	
Nieuwe Konservator. Red.	29
Boekbespreking	
<i>Felix Persoons</i> . De Brikkenbakkers uit het Maasland. — R. van der Linden	29
<i>Werner Danckert</i> . Unehrliehe Leute. Die verfeimten Berufe. — M. Daem .	30
<i>Rose Ell ot</i> . A Razor for a Goat. — P. de Keyser	31
<i>Edouard De Keyser</i> . Le Combat des Montagnes et la Guerre des Calicots. — P. de Keyser	32
Kerstboek 1964 voor het Land van Assen. — R. v. d. L.	33
DIENST VOOR VOLKSKUNDIGE OPZOEKINGEN	
R. VAN DER LINDEN & G. SIMONS : Vrolijke Doodsbrieven vol gal en humor	34

Oostvlaamse Zanten wordt uitgegeven met steun van v.z.w. Noordstarfonds.

Nog een 18de-eeuwse liederhandschriftje

In de witte hoedendoos, waarin mijn volkskundige curiosa geborgen zitten, ligt een zwart-bestoft en zwaar-beduimd handschriftje uit het einde van de XVIIIe eeuw. Het is een liederbundeltje, waarin, naast menig onbeduidend liefdelied, enkele historische volksliederen voorkomen, die wellicht verdienen uit de vergetelheid gered te worden. In zijn geheel een typisch eigentijds produktje, waaraan ieder volkskundige met gretigheid snoepen zal.

Nu meer dan vroeger belangstelling voor het oude volkslied is gerezen — een blik in de laatste jaargangen van O.Z. volstaat om ervan overtuigd te zijn (1) — meen ik dat de tijd is aangebroken, om de kleine schat uit zijn schuilplaats op te delven en aan de nieuwsgierigheid van de volkskundigen prijs te geven.

Bij degenen die zich op de studie van het volkslied toeleggen, zal hopelijk de hiervolgende mededeling, als aanvoering van studiemateriaal, eveneens welkom wezen.

I. Het handschriftje

Onder de nalatenschap van Eerwaarde Heer Gabriël Celis zaliger, waaruit ik, dank zij gelukkige omstandigheden, de ganse volkskundige boekenschat kon aankopen, bevond zich een handschriftje, dat als verloren tussen de boeken stak. De bekwame volkskundige had het ongetwijfeld met zorg bewaard, maar hij had zich nooit de moeite gegeven, wellicht nooit de tijd gevonden, om het met aandacht te doorbladeren. Met de boeken kwam het schriftje in mijn bezit terecht.

Het **manuscript** heeft geen kaft, meet 190 x 150 mm en telt 117 ongenummerde bladzijden. De paginering heb ikzelf gemakkelijks-halve erop aangebracht. Integendeel zijn de liedjes wel genummerd, zodat zonder moeite kon worden vastgesteld, dat enkele van de voorste bladen verloren gingen (het bundel begint met liedje nr. 5), en ook achter bladzijde 101 zijn enkele bladen verdwenen (bl. 101 bevat de laatste strofen van het lied nr. 40; bl. 102 begint met de 2e helft van strofe 5 van het lied nr. 42). De tekst gaat tot bladzijde 110 inkluis. De laatste zeven bladzijden zijn onbeschreven gebleven. Het geheel is tamelijk primitief met touwtjes aaneengeregen. Het papier draagt verschillende watermerken, die moeilijk te ontcijferen zijn, omdat zij halverwege zijn afgesneden. Enkele bladzijden dragen duidelijk als watermerk het woord FYN. Sommige ook een vrouwefiguur met leeuw in tuin (2). De bladzijden zijn niet gelijnd.

De verzamelaarster van deze kleine liederenschat is ongetwijfeld ANNE VAN DEN BERGH. Haar naam komt viermaal in de

(1) Een eerste, ouder liederhandschriftje uit dezelfde eeuw werd hier onlangs gepresenteerd door GUIDO HENDRIX, Een 18de eeuwse liederhandschriftje, in O.Z., 39e jg., 1964, bl. 55-59.

(2) Zie daarover G. HENDRIX, o. cit., bl. 56-57.

bundel voor, telkens duidelijk door dezelfde hand als die de tekst neerschreef. Een eerste maal in letters van 10 mm op bl. 47; een tweede, derde en vierde maal, maar dan alleen het woord BERGH voluit en in letters van dezelfde grootte als die van de tekst, op bl. 74. Op de eerste bladzijde onderaan komt nog een tweede naam voor: « Mijnheer ... » (de rest is mettertijd onleesbaar geworden); het geschrift ervan is even gebruikt en vergaan als dat van de tekst, maar het is onbetwistbaar van een andere hand; wellicht de naam van een latere eigenaar. Dat onze Anne niet de dichteres van de liederen is geweest maar alleen de verzamelaarster, blijkt duidelijk uit de verscheidenheid van de liederen. Verschil van taal, inhoud, genre, stijl, litteraire hoedanigheid, enz. laten hieromtrent geen twijfel toe.

De plaats waar de verzameling ontstond wordt nergens vermeld. Slechts uit één lied blijkt met waarschijnlijkheid dat die plaats Gent of onmiddellijke omgeving zal geweest zijn. In lied nr. 23, klaagt een jongeman over zijn mislukt huwelijk. De schitterende kleedjes, waarmee ten tijde van de verkering zijn meisje hem de ogen uitstak, gaan nu het huis uit:

Zijden rock met zijden sak
die moet vooreerst gaen vliegen
recht al naer de vrijdagmerkt ...

Het is ontegensprekelijk een Gents liedje.

Voor de **datering** van de bundel werden wij beter bedeed. Naarmate de verzameling vorderde, heeft Anne Van den Bergh haar geschrift, telkens aan het einde van een liedje, gejaartekend. Bl. 7 : 1786; bl. 12 : 1796; bl. 21 : 1798; bl. 47 : 1799; bl. 62 : 1799; bl. 64 : 1799; bl. 70 : 1799; bl. 74 : 1799; bl. 80 : 1799; bl. 84 : 1799; bl. 86 : 1799; bl. 110 : 1800. Zo kunnen wij stap voor stap de groei van het bundeltje volgen. Dit is des te belangrijker, daar het ons in de gelegenheid stelt na te gaan welke liederen in het aangegeven jaar (nog) werden gezongen, en welke godsdienstige en politieke gebeurtenissen toen (nog) in de belangstelling stonden.

De **inhoud** van de gebundelde liederen kan als volgt worden samengevat. Zoals te verwachten van een jong meisje, heeft de verzamelaarster voornamelijk minne- en zedenliedjes gezant. 23 op de 39 behoren tot dit genre. Het zijn menigmaal herderliedjes, een paar keer met sterk-mythologische inslag, in de geest van de tijd. Ook liedjes om de « jonkheijd » een of andere zedenles, m.i. in verband met liefde en huwelijk, op het hart te drukken. Een paar frisse natuurliedjes roepen de naam van Bellamy in het geheugen. Twee geestelijke liederen, een ervan in typisch-Middeleeuwse trant, vormen een mager tegengewicht voor de talrijke en gevarieerde — steeds eerbare, het dient tot lof van de bloemleesster gezegd — liefderijmpjes. 11 strijdliederen van godsdienstige en politieke aard laten ons toe de beroerde gebeurtenissen van de tijd op de voet te volgen: Lodewijk XVII, als 8-jarig knaapje te **Parijs gevangen gezet** (+ 1795) (lied nr. 6); **strijd van de Oostenrijkse keizer tegen de Franse overweldigers** (Jemappes 1792 — **Neerwinden 1793** — Fleurus 1796) (nr. 8); de **Brabantse omwen-**

teling (1789) en de Oostenrijkse restauratie (1790) (nr. 13); de ellende van de Franse bezetting in ons land: godsdienstvervolgving, requisitie, contributiën (1794 en vlg.) (nrs. 30, 31, 32, 38, 39, 40, 42, 43). Deze laatste liederen openbaren ons hoe zwaar het gelovige en vrijheidslievende Vlaamse volk onder de Franse dwingelandij gedrukt ging. Soms klinkt ondanks alles nog een guitige noot door, b.v. als het meisje haar opgeëiste jongen naar het leger zal vergezellen, om de « marremitte » te dragen en voor hem de « soupe » te koken (nr. 38); soms dreigt een verbeterde oppositie (nr. 39 — een merkwaardig strijdlied); altijd eindigen zij op een hoopvol vooruitzicht: de verlossing zal niet lang meer uitblijven!

Uit dit alles treedt, al lezend, het beeld van de beminlijke verzamelaarster voor onze geest naarvoor. Anne Van den Bergh was een levendig meisje uit de Gentse burgerij, einde zeventienhonderd. Zij heeft pas het pensoniaat van de Dames Ursulinnen (nr. 35) ⁽³⁾ verlaten, waar haar opvoeding werd voltooid. Zij heeft er Frans geleerd, en ook sentimentele Franse liedjes leren zingen naar de mode van die tijd (nrs. 14, 21, 24-25, 35). Zij was wellicht niet van de schranderste. Haar kennis van de Franse taal laat meer dan te wensen over (nr. 14). Maar zij stak vol fris en guitig leven, gelijk ieder gezond meisje dat de toekomst voor zich ziet opengaan. Liefde! Natuurlijk droomde zij van een jongen, zoals alle meisjes van haar jaren plegen te doen, maar dan niet van de eerste de beste. Zij is nuchter genoeg, om achter de fijne maniertjes, achter de strikjes en tierlantijntjes van haar aanbidders, naar de degelijke kwaliteiten te polsen, die zij in haar toekomstige echtgenoot wil verenigd zien (nr. 29). Zij is verre van een kwezelke te zijn. Heeft zij een ogenblik aan de liefde getwijfeld en aan het kloosterleven gedacht? (nr. 26). Het Middeleeuws geestelijk liedje (nr. 16) zal zij wel in een vrome bui uit het zangboek van haar tante-begijntje hebben overgeschreven (Zij geraakte niet eens ten einde met haar kopij!). Maar zij is door en door christelijk en onvervalst « Neerlands ». Wanneer godsdienst en vrijheid geweld worden aangedaan, richt zij zich als een gekwetste leeuw op en huilt zij onversaagd de verdrukker in 't gezicht. Ondanks alles vertrouwt zij in de uiteindelijke overwinning.

Een ogenblik staat men in bewondering voor deze kloeke meid, waarin men al de wezenstrekken van het Vlaamse volk in hun ongerepte schoonheid terugvindt.

Haar laatste lied dateert uit 1800. Van dan af zingt zij niet meer. Kom, het zullen niet de gebeurtenissen zijn geweest, die haar stem hebben gedooft. De ster van Bonaparte rijst hoger en hoger aan

(3) Aan het verblijf van de Ursulinnen te Gent herinnert nog de Ursulinnenstraat, « schoon het klooster er nooit heeft gestaan; het stond in de Ridderstraat, waar nu de kazerne is der Gendarmerie. De URSULIENEN vestigden zich daar in 1665 en hielden een opvoedingsgesticht open voor jonge dochters dat zó beroemd was dat Jozef II, die nochtans zoveel kloosters afschafte, de orde liet bestaan, en de zuster het oud klooster van Galileë in de Hoogstraat gaf, waar zij in 1798 onder het Frans bestuur werden uitgedaan » (G. CELIS, **Beschrijving van G nt**, Gent, 2e uitg., 1920; bl. 94).

de hemel (Eerste consul 1800), en het Concordaat (1801) ligt in 't verschiet. Maar wij vermoeden dat het pensioonaatjuffertje van gisteren, dat in 1796 haar liederboek begon, tot rijpheid gekomen, in 1800 de « jongman » van haar hart had gevonden. Eens met de twee voeten in de volle werkelijkheid, de last van de huishouding, de zorg om het dagelijks brood, straks het eerste kind, of om het met P. Poitiers liever en dichterlijker te zeggen, « eens het vogeltje in de muilt », was het met liedjeszanten en liedjeszingen uit.

* * *

II. Inhoudsopgave

1 tot 4. Ontbreken geheel.

5. Titel onleesbaar.

inc. : Ontbreekt. — Geheel de eerste strofe overigens is onleesbaar.

expl. : zij zal worden ù vrouw.

bl. 1-2; 9 strofen van 8 verzen.

inhoud : Tweezang — afwisselend, telkens een strofe —, waarin een jongeman zijn liefde verklaart aan een meisje, dat hem eerst afwijst en daarna aanvaardt.

6. Liedeken van den Koning van Vrankerijk Stemme van labre.

inc. : Komt hier lieden van 't goededagt.

bemerkt dees jamerlijk vertooning

en de grond gereende klagt

van 't soontjen des franschen koning

een kind van seven of acht jaer

zit binnen parijs gevangen

sonder schuld of plùcht voorwaer

moest hij zoo jong dees straef ontfangen.

expl. : om daer over te nemen vraeke.

bl. 3-7; 11 strofen van 8 verzen.

inhoud : Klaaglied van Lodewijk de XVIIde, als kind van 7-8 jaar te Parijs gevangen gezet.

7. Liedeken.

inc. : Ik heb mij soo bang gemaekt.

expl. : ù minnen voor altijd.

bl. 7; 4 strofen van 8 verzen.

inhoud : Jongeman laat het « swieren », om zich voor goed aan een meisje te binden.

8. Liedeken Stemme ik hoor de trommel slaen.

inc. O wat voor glorie.

expl. : en geheel belgula.

bl. 8-10; 10 strofen van 8 verzen.

inhoud : Oproep tot het volk van Nederland, om de Roomse Keizer, « Saed van de goede Maria-Theresia », te helpen in zijn strijd tegen de kerkvervolgende Franscn.

9. Liedeken.
 inc. : Zeer weirdig is het leven.
 expl. : het is een vagevier — bis.
 bl. 11-12; 6 strofen van 8 verzen.
 inhoud : Lasten en ontberingen van « den houwelijken staed ».
10. Liedeken op de duijtsche wijze.
 inc. : Ik trock, ik trock.
 expl. : voor niet heb aengeklaegt.
 bl. 12-14; 8 strofen van 10 verzen.
 inhoud : Herder ontdekt in het veld een slapende herderin en verklaart haar zijn liefde; maar zij wijst hem af en slaat op de vlucht.
11. Liedeken.
 inc. : Waer kan men beter zijn — bis.
 expl. : 'k zal haer noijt afgaen.
 bl. 14-15; 5 strofen van 6 verzen.
 inhoud : Smeeklied van een jongeman tot het meisje dat hem afwees.
12. Liedeken Stemme van de eenentwintig vrijders.
 inc. : Vrinden hoord mijn droevig klaegen.
 wat ik plaegen moet verdraegen
 'k heb het minnen gaen beginnen
 al om het ge'd en goed met er spoed
 'k heb mijn trouw gegeven aen een mevrouw
 zij is nog maer vijf en sestig jaer
 'k ben jonk en pront maer heel doorwond
 wij leven nu al kat en hond ongesond.
 expl. : zoo blijft gij een braven vent en present.
 bl. 15-17; 5 strofen van 8 verzen.
 inhoud : Jongeman, gehuwd met een oude vrouw, doet zijn beklag en raadt de jonge mannen aan een jonge meid tot vrouw te nemen.
13. Liedeken Stemme men hoort allen dagen tot brüssel.
 inc. : Men hoort allen dagen.
 expl. : weest van herten blij.
 bl. 18-21; 8 strofen van 8 verzen.
 inhoud : Danklied aan Keizer Leopold, omdat hij Van der Noot en de patriotten verdreven heeft en het misleide volk genade verleende.
14. Chanson nouvelle.
 inc. : Chantez petit oiseau, accordez vos ramage.
 expl. : en voûs voci je me rejoûis — bis.
 bl. 22-23; 4 strofen van 5 verzen.
 inhoud : Eenvoudig liefdeliedje.
15. Chanson nouvelle.
 inc. : Carissima mea gij staet in mijnen zin.
 expl. : et semper bibamûs veel wijn ende bier.
 bl. 23-24; 5 strofen van 4 verzen.
 inhoud : Bruiloftslied. Jongeman verklaart zijn liefde aan een jong meisje, dat hem aanvaardt. De dichter nodigt daarop alle aanwezige jongelui uit om te dansen en te drinken ter ere van het jonge paar.

Een los briefje, op het blad gespeld, voegt tussen strofen 4 en 5 een strofe aan de tekst toe, waarin de jongeman verklaart dat zijn verdriet ten einde is, nu het meisje erin heeft toegestemd zijn bruid te worden. — Dat deze strofe niet tot de oorspronkelijke tekst behoort, blijkt hieruit dat hij geheel in het Nederlands is gesteld, in tegenstelling met de andere strofen, waarin Latijn, Frans en Nederlands zijn doorengemengd.

16. Liedeken.

inc. : Jesùs kindjen vol van min.

bl. 25-26. Het liedje is onvolledig. Slechts de eerste 5 strofen van 4 verzen werden volledig opgetekend. Van strofe 6 alleen de eerste vers.

inhoud : Kerstliedje in Middeleeuwse trant, waarin al de bestanddelen van de kerststal worden voorgesteld als symbolen van zovele christelijke deugden.

17. Zedeliedeken van drij zinnen verbeelde herders Stemme van den dragonder te peerde.

inc. : Aenmerkt hier sinbegrijpende broeders.

expl. : bij deùgdsaem herders sijn schaepen goed.

bl. 27-32; 12 strofen van 7 verzen.

inhoud : Hoe een goed herder van de christen schapen dient te wezen, wordt hier bezongen aan het voorbeeld van drie herders : twee slechte, een die sliep en een die vluchtte toen de wolf kwam, en een goede, die zijn schapen tegen de wolf verdedigde.

18. Liedeken van eenen bedrùkten minnaer ziende zijn lief bij een ander staen Stemme wat baert de liefde meer als pijn.

inc. : Een minnaer leijd veele smert.

expl. : die maekt mijn jong hert verbleijd.

bl. 33-36; 9 strofen van 6 verzen.

inhoud : Een minnaer klaagt zijn liefdepijn, omdat hij zijn liefste bij een andere jongeman ziet staan en spreekt haar aan; getroffen door zijn leed, wil zij hem getrouw blijven.

19. Liedeken Stemme pres mes moutons.

inc. : Ach wat lijd ik.

expl. : ook niet en komt in drùk.

bl. 37-41; 10 strofen van 8 verzen.

inhoud : Een jongen vrijt een meisje. Wanneer hij haar echter van trouwen sprekt, verlaat zij hem. Verdriet en wanhoop van de verlaten minnaar.

20. Liedeken Stemme femme vòulez vòus éprouver.

inc. : Dochters toont medoogendheid.

expl. : voor een plaquet kont g'enen koopen.

bl. 41-43; 4 strofen van 8 verzen.

inhoud : Bede tot de jonge meisjes om zich over de jongemannen te ontfemen, die zich zoveel offers getroosten om hun gunsten te verwerven.

21. Chanson.

inc. : Non ! non je ne veù plus aimer.

expl. : je vous l'assurre.

bl. 44-45; 4 strofen van 7 verzen.

inhoud : Een jongeman zingt zijn liefde tot Iris, zijn meisje.

22. Liedeken.
 inc. : Ach helaes waer zal ik vinden.
 expl. : tot dat de dood ons scheid de dood ons scheidjen zal.
 bl. 46-47; 3 strofen van 10 verzen.
 inhoud : Een herderin weent om Leander, haar geliefde herder, die verdwenen is.
23. Liedeken.
 inc. : Comt frissche jongmans van de stad.
 expl. : wat wil ik daerom liegen.
 inhoud : Klacht van een jongeman die mistrouwde. De mislukking komt pas ten volle aan het licht bij de geboorte van het eerste kind.
- 24-25. Chanson.
 inc. : Te bien aimer, ô ma tendre Zélie !
 expl. : je m'abandonne à doux plaisir d'aimer.
 bl. 50-51; 6 strofen van 4 verzen.
 inhoud : In de eerste drie strofen zingt een jongeman zijn liefde voor Zélie, zijn beminde. De laatste drie strofen zijn la « Réponse de Zélie », de zang waarin het meisje hem haar wederliefde belijdt.
26. Liedeken.
 inc. : Hoe kort ô weireld ! is ûw vreùgd.
 expl. : tot vreùgd van ons te gaeder.
 bl. 52-56; 6 strofen van 9 verzen.
 inhoud : De zangeres zegt adieu aan de valse vreugden van deze wereld, om zich in deugd aan God te schenken, wat de ware vreugde niet belet.
27. Liedeken.
 inc. : Ach wat groot gelùk en zoete vreùgd.
 dat ik hier geniet in mijn jonge jeùgd
 'k word bemind al van een teere maegd — bis
 Maar alle haer klagten bij dagen en bij nagten
 ik tot haer geen liefde draeg — bis.
 expl. : Neem dees lied in agt wie dat gij zijt
 hoùd ù aen de zoete libertijd
 want de trouw die heeft veel zorg in — bis
 want naer korte daegen hoort men ù klaegen
 dat zijn de vrùgten van de min.
 bl. 57-59; 7 strofen van 5 verzen.
 inhoud : Jongeman wijst een meisje af, dat hem haar liefde verklaart. Waarschuwing aan alle jonge meisjes voor bedrog vanwege de mans en bespottelijke min van hunnentwege. Besluit : « Houd ù aen de zoete libertijd ! »
28. Liedeken *Stemme pres mes mouïtons.*
 inc. : Laet ramp en drùk.
 expl. : herschept in volle vreùgd.
 bl. 60-62; 7 strofen van 8 verzen.
 inhoud : Lof van het nieuwe jaargetijde, dat natuur en mens vreugdevol herschept.

29. Liedeken Stemme van alexander.
 inc. : Ik staen verslaegen, ik zien alles gaet.
 expl. : zóm (sommige) zijn versleten eer zij zijn betaelt.
 bl. 63-64; 7 strofen van 4 verzen.
 inhoud: Vermaning tot de jonge meisjes, om zich door de streken en de schone kleëren van de jongemannen niet te laten misleiden.
30. Liedeken Stemme den boer van s' hertogenbosch.
 inc. : Wel hoe god mars zal ù vreedheijd.
 expl. : te water en te land – bis.
 bl. 65-66; 6 strofen van 6 verzen.
 inhoud: Klacht over de ellenden van de oorlog.
31. Liedeken.
 inc. : o Neerland zijt gij noch bedrùkt.
 expl. : door dwanck en overnagt.
 bl. 67-70; 8 strofen van 8 verzen.
 inhoud: Aanklacht tegen de Franse Republiek, die vrijheid verkondigt, maar het land onder dwingelandij stelt, de bevolking uitplundert, de godsdienst verkracht.
32. Liedeken Stemme Baccùs kinders.
 inc. : Vele meijskens heden.
 expl. : voor een korten tijd.
 bl. 71-74; 7 strofen van 8 verzen.
 inhoud: Meisjes klagen omdat hun geliefde door de Fransen werd opgeëist om in de « Grande Armée » te dienen.
33. Liedeken Stemme pres mes moũtons.
 inc. : Met 't meij-saioen.
 alles gaet weer herleven,
 met 't meij-seioen
 alles staet in het groen;
 den zoeten meij
 is weird te zijn verheven
 hij geeft den mensch
 zijn vollen lùst en wensch ...
 expl. : dat baert de meeste vreugd . . .
 bl. 75-78; 8 strofen van 8 verzen.
 inhoud: Lof van de mei, die planten, dieren en mensen herleven doet. Uitnodiging tot de jeugd om de meiboom te gaan planten.
34. Liedeken Stemme.
 inc. : Op enen tijd in en waerhand.
 expl. : dat voel ik best van binnen.
 bl. 79-80; 5 strofen van 6 verzen.
 inhoud: Een jongeman ontmoet een treurend meisje en vraagt haar wat er schort: Franse schijven, zijde of katoen, zilver, goud of diamant? Neen, niets van dat al! Een man misschien? En zij: Ja, ja, dat is heel mijn wens!

35. Chanson.
 inc.: On met par tout des pensionnaires.
 expl.: mais point de mariage et vous m'attendez bien — bis.
 bl. 81-82; 6 strofen van 6 verzen.
 inhoud: Bij de Dames Ursulinnen worden jonge juffertjes in allerlei goede en nuttige dingen opgeleid en ... worden de jongemannen met hun ijdel gezwets op afstand gehouden.
36. Liedeken.
 inc.: Ongestaedig is de vriendschap.
 die maer comt uijt eigen baet
 't en is maer een gevijsde vriendschap — bis
 die selfs noijt stanvastig en staet — bis.
 expl.: Alwaert schelmen deugenieten
 dieven fielen in het gemijn
 is de kas vol 't is hoe gij goeden bol — bis
 is de kas uijt het lieken is uijt — bis.
 bl. 83-84; 5 strofen van 4 verzen.
 inhoud: Veel geld, veel vrienden; geld kwijt, vrienden kwijt!
 De verzamelaarster heeft er achteraan deze schalkse bemerking aan toegevoegd: « eijnde van dit lied van de trobbels (troebels, Fr. troubles) niet (1799) ». Of doelen deze woorden op de troebelen welke op dit ogenblik ons land en de wereld teisterden?
37. Liedeken Stemme alzo het begint.
 inc.: O gestaedigen dag hoe bedrft gij mijne kragt.
 expl.: eenen frisschen jongman daer voor niet getreurt.
 bl. 85-86; 6 strofen van 5 verzen.
 inhoud: Minziek meisje klaagt haar liefdenood.
38. Liedeken tusschen den minnaer Colin en de minnaresse Catin in het afscheid van malkanderen midts Colin onder de requisitie was. Stemme te bien aimer ô ma chere Zelie (zie nrs. 24-25).
 inc.: Adieu Catin, ik moet u gaen verlaeten.
 expl.: is 't ons Godt, zijn zegen maer toe leijsd — bis.
 bl. 87-89; 9 strofen van 4 verzen.
 inhoud: Colin, opgeëist om voor de Republiek te gaan strijden, en zijn meisje Catin zingen om de beurt hun verdriet uit over het afscheid. Maar neen, Catin zal meegaan, de « marremitte » dragen en overal de « soupe » koken voor haar Colin!
39. Liedeken tot genoegden der standvastige Stemme den boer die zal 't betaelen.
 inc.: Sa vrinden van de rechte sné.
 expl.: hij wagt hem van u klampen.
 bl. 90-95; 15 strofen van 6 verzen.
 inhoud: Aanklacht tegen het « fransche gespuijs », dat aan de priesters de eed van haat tegen het koninkdom oplegt op straf van verbanning naar Cayenne. Oproep om spijt alles de eed te weigeren en trouw te blijven aan de Paus, de Kardinaal-primaat, de Vicariaten. Het vrij lange lied eindigt met de schilderachtige volkse slotstrofe: « Weet gij den dichter van dit lied / gij kent hem maer gij hebt hem niet / gij zoud hem ['t] kot in stampen / hij peijst te sijn het alderbest / te blijven uijt den schelmen nest / hij wagt

hem van ù klampen ». Het hele lied overigens verraadt de hand van een bekwame dichter.

40. Liedeken Stemme den boer die zal 't betaelen.
inc. : Ik was lestmael in eenen droom.
expl. : vervult is van die fielen — bis.
bl. 96-101; 17 strofen van 6 verzen.
inhoud : Een man klaagt in droom zijn nood aan de duivel. Hij klaagt over de gedragingen van de Franssen, die de godsdienst vervolgen, kerken en kloosters sluiten, de kerkelijke goederen aanslaan en verkopen, de priesters een goddeloze eed afdwingen en bij weigering opsluiten of verbannen; hij klaagt nog over de schapen die thans zonder herders aan hun lot zijn overgelaten, over de zware belastingen die aan het volk worden opgelegd en de opeising van de jeugd voor de oorlog. Nu begrijp ik, antwoordt de duivel, hoe het komt, dat er tegenwoordig zoveel Franssen in de hel toestromen.
41. Tussen bladzijden 101-102 — onze bladnummering — zijn enkele bladen uit het handschrift verdwenen. Lied nr. 41 ontbreekt geheel.
42. Strofen 1 tot 4 en de eerste helft van strofe 5 ontbreken.
expl. : nog veel eerder als men meijnt — bis.
bl. 102-103; volledig moest dit lied 10 strofen van 8 verzen bevatten.
inhoud : Klaaglied over de wandaden van de Franse overheersing : priesters en kloosterlingen worden verjaagd en de kerkelijke goederen geroofd; de kerken worden gesloten : worden zij heropend, dan is het slechts om er een « godding » (de Rede) in te aanbidden; requisitie van de jeugd, vervolging van de godsdienst, ondragelijke belastingen drukken het volk. Maar moed, er komt een einde aan, « nog veel eerder als men meijnt ».
43. Liedeken.
inc. : Komt hier vrinden in 't ronde.
expl. : of reden haelt daer van.
bl. 104-108; 12 strofen van 8 verzen.
inhoud : Het bekende verhaal van een vrouw, die, om haar dronkaard van een man te temmen, een beroep doet op een schoorsteenveger. Deze, als duivel verkleed, laat zich op het gepaste moment uit de schoorsteen glijden en troeft de baldadige echtgenoot ongenadig af. De man overtuigd, dat hij door het gebed van zijn vrouw aan de hel ontkwam, betert zich. Het wordt een gelukkig gezin. Hier volgt de volledige tekst :

[LIED VAN DEN SCHAVAGER]

1

Komt hier vrinden in 't ronde
lùijstert naer deze klùgt
't goon ik ù zal verkonden
de zaak is vies bedùgt
en gij ook meijskens al
let eens op den ùijtval
enlùijstert 't saemen met acndagt
't is een schoon carnaval.

2

Het krùijs van veele vrouwen
is eenen dronken man
want vegten slaen en clouwen
is daer meest d'oorzaak van
getater en gekijf
waer door dickwils dat wijf,
midts dat de sloor niet swijgen kan
de streling krijgt op 't lijf.

3

Catoken tot haer plaegen
had ook zoo eenen man
die meest geheele dagen
was tusschen pot en kan
en als hij snags quàm 't hùijs
svogs (zweeg) sij niet als een mùijs
dan slog hij tepot caffetas
en geheel gewaen in grùijs.

4

Naer al die slegte reden
van laster en verwijt
heeft sij met slimmigheden
een saek in 't werk geleijd
't welk vrouwkens in 't gemeijn
die zoo gekwollen zijn
het kan hebt gij zoo eenen man
ù ook voordeelich zijn.

5

Sij vol van looze streken
sprak een schavager aen
die zij haer mans gebreken
ten vollen dee verstaen
verzogt hem met er daet
in zijn vagers gewaet
savonds te komen naer haer hùijs
als 't volk was van de straet

6

Zoo als was thien geslaegen
maekten h'ij hem gereet
als of hij moest gaen vaegen
met sijn swaert hapen kleet
en hij op sijn kop
twee coijen hoorens op
en boven dat een steerd aen gat
zoo trok den vager op.

7

Naer 't hùijs al van die vrouwe
waer hij gans geheel abiel
klomp boven in [de] schoùwe
waer hij hem soet[i]jens hiel
tot dat den man was sat
en vol quàm van de stadt
door dien dat hij in bacùs nat
zoo lang geseten hadt.

8

Dien man begonst te tieren
bij dùijvel en bij hel
en zijn vrouw t'arangieren
met slaegen op haer vel.
Maer den schavager ras
g'heel haest beneden was
die maekten een zeer holgetier
al oft den dùijvel was.

9

Den man begonst te beven
als hij dat spok daer zag
ach mijn heer laet mij leven
'k en zal naer dezen dag
mijn vrouwken niet meer slaen
of naer geen herberg gaen
en ik vraag vergiffenis
voor 't goen ik heb misdaen.

10

Den schavager aen 't hùijlen
als eenen dullen hond
gij moet met mij gaen schùijlen
in d'onderhaerssen grond
zonder de kragt van [t] krùijs
most gij in 't hels gedrùijs
en slog den vent tegen den grond
en sprong zoo ùijt den hùijs.

11

Den man sprak met droevè zinnen
als hij was ùijt den dwang
ach vrouw 'k zal ù beminnen
mijn leven dagen lang
gij hebt door ù gebedt
de dùijvels magt belet
en ik gevoel ja nog de cloùw
die hij heeft in mijn leen geset.

12

Zij leven nù te gaeder
in vreùgden en wellùst
't is nù moeder en vader
g'heel 't hùijs is nù gerùst
sa vroukens altemael
hebt gij zoo eenen man
ziet dat gij hem door ùw praktijk
of reden haelt daer van.

44. Liedeken Stemme een klijn kindjen van 8 jaeren.
inc.: 'T scheinjt dat 't kindjen van 8 jaeren.
expl.: en daer bij nog den godsdienst.
bl. 109-110; 6 strofen van 8 verzen.
inhoud: Het 8ste jaar van de Republiek, hier vergeleken met een kindje van 8 jaar. Na een zekere verlichting, heeft de kerkvervolgung weer toegenomen. Weer worden de priesters vervolgd, weer wordt de credienst verboden. De dichter wekt op tot geduld en moed: « want vertroosting zult gij vinden / eer heeft 't agste jaer een eijnd ».

Met het 44ste liedje neemt de verzameling een einde. Dit was blijkbaar niet zo bedoeld. Bl. 111-117 zijn nog onbeschreven, maar er was reeds plaats op voorzien voor verdere liedjes. Bl. 111 draagt bovenaan het begin van een titel: « Nieuw Liedeken Stemme », maar verder gaat het niet; bl. 112: « Liedeken », meer niet; bl. 116: « Liedeken Stemme van vier herders », met het beginwoord: « Daer » ...; bl. 117, het sluitblad, in letters van 10 mm., de titel: « Liedekens », waarschijnlijk om te dienen als hoofding van de bladwijzer, die er eveneens niet is gekomen.

Georges DE KEERSMAEKER.

(Nota van de redactie) Hervé Stalpaert geeft in zijn studie « Oudvlaamse Volksliederen op Vliegende Bladen ». Historie en Folklore (Heule, 1959): een overzichtelijke tabel verstrekt de volledige rangschikking van de liederenvoorliefde bij onze voorouders een eeuw geleden: Oude Historieliederens 10 %; Historische Liederens 8 %; Godsdienstige Liederens 20 %; Liefdeliederens 32 %; Gemengd Nieuws 8 %; Kluchten 11 %; Natuur 5 %; Varia 6 % (blz. 17).

Zoeken en Zanten

Volksgeneeskunde. — Eksterogen

In het Akademisch Ziekenhuis te Gent was de verpleegster een oud moederke aan het verzorgen, bemerkte een draad aan de teen van de zieke en wou die verwijderen.

Het vrouwtje verzette zich halsstarrig.

— Niet wegdoen, drong ze aan. Dat is een zwart wollen draadje; dat moet rond mijn teen gebonden blijven; dan zal ik geen eksterogen krijgen.

Zegspersoon: R.D., verpleegster, 24 j., Leeuwergem. —

R. v. d. L.

Bezwerings en volksgeneeskunde

De wetenschappelijke literatuur over dit rijke onderdeel van de volkskunde is met een paar nieuwe werken verrijkt. Het eerste werk dat we U hier willen voorstellen is van de hand van IRMGARD HAMPP en getiteld **Beschwörung, Segen, Gebet. Untersuchungen zum Zauberspruch aus dem Bereich der Volksheilkunde** (Stuttgart, 1961, 281 blz. Prijs 21 DM). De grondslag van het boek is een verzameling van drieduizend toverspreuken die in de loop der tijden in gebruik waren bij de Europese volkeren en geput zijn uit handschriften en gedrukte bronnen.

Ter Inleiding (blz. 7-14) geeft de auteur een overzicht van zijn bronnen-studie en de betekenis van de gebruikte terminologie: bijgeloof, volksgeloof, geloof in demonen en sympathiegebruiken.

Het eerste hoofdstuk (blz. 15-30) maakt ons vertrouwd met de toverspreuk als magische handeling. Hierin treedt de macht van het woord op de voorgrond als bescherming tegen toverij en hekserij. De toverspreuk moet in vervulling doen gaan: de wens tot bescherming, de vraag om hulp, het bekomen van voordelen en de verwijdering van nadelen.

Het tweede hoofdstuk (blz. 31-109) behandelt de geneeskrachtige elementen tegen ziekte. Nooit werden toverspreuken uitgesproken terwille van de toverspreuk. Altijd wordt — door het gebruik van formules — een bepaald doel nagestreefd. De kunst om de kunst heeft in de magie nooit bestaan. Het volk maakt een onderscheid tussen de natuurlijke en bovennatuurlijke geneeskunde. De geneeskundige ervaring is gesteund op empiristische methodes. Anders is het gesteld met de tovergeneeskunde; hier is het magisch-religieuze het hoofdelement dat diep wortel geschoten heeft in het volksleven.

In de volksgeneeskunde is de diagnose niet afgestemd op de ziekte zelf maar wel op waarneembare ziekteverschijnselen of symptomen (blz. 34). In de symptomatische therapie kunnen we de uiterlijke waarneembare verandering van het lichaam observeren, o.a. verwondingen, ontstekingen, gezwellen. Bijgevolg worden de toverspreuken aangewend met het doel deze veranderingen te doen verdwijnen. Anders is het gesteld met de verschijnselen die uiterlijk niet zichtbaar zijn en zich schuil houden in het lichaam van de mens. Deze verschijnselen zijn vijandelijke machten die oorzaak zijn van de ziekte. De leer van de ziekte-oorzaken, de etiologie, wordt systematisch door Irmgard Hampp behandeld. Hij onderscheidt drie oorzaken om de ziekten te verklaren, nl. de ziektedemonen, de toverkracht der mensen en de natuurlijke oorzaken.

Het derde hoofdstuk van **Beschwörung, Segen, Gebet** geeft ons een overzicht van de vorm en de typen van toverspreuken (blz. 110-265). Ongetwijfeld dateert het denkbeeld van toverspreuken van vóór de kerstening. Het denkbeeld is oeroud en zou ontstaan zijn uit een magische opvatting over het wereldgebeuren. De vorm

van de toverspreuken is heidens maar heeft meestal een christelijke inhoud.

De auteur geeft ons een nadere toelichting over de definities van de titel van zijn boek « Beschwörung, Segen, Gebet ». Bij « Gebet » wendt men zich tot een goddelijke of heilige macht die voor de mens « goed » betekent. Voor de « Beschwörung » is dit een « boze » macht. Wordt de mens bedreigd door het boze, dan heeft hij hulp nodig van het « goede »; zijn verzoek om hulp is « Segen ».

Uit de Slotbeschouwing (blz. 265-271) ontleen wij volgende conclusies. Een toverspreuk die doel wil treffen moet de sporen van de werkelijkheid in zich dragen; ze moet tot dit bepaald doel gericht zijn en erop zijn afgestemd. De toverspreuk bevat elementen van het menselijk denken. Daarbij behoort het geloof in goede en boze machten, het geloof van de mens in de kracht van zichzelf en in de kracht van het woord.

Een uitgebreide bibliografie (blz. 272-282) verwijst naar de geschreven en gedrukte bronnen van toverboeken en naar bijdragen die over dit onderwerp geschreven werden.

De volkskunde in Vlaanderen heeft al meermaals het terrein bewandeld dat I. Hampp ons laat verkennen in zijn boek. We citeren slechts de namen van A. De Cock, Prof. Fr. Olbrechts (een oud Mechels bezweringsformulier, Gent, 1925), Prof. Dr. P. De Keyser en J. Verdam. Van meer recente datum is het werk van ons medelid **Dr. J. Van Haver**. In juli 1960 werd zijn studie « Een beredeneerd compendium van de Vlaamse en Noordnederlandse, in boek en tijdschrift verspreid liggende toverformules met bespreking van inhoud en vorm » door de Koninklijke Vlaamse Akademie voor Taal- en Letterkunde met goud bekroond. Deze verhandeling werd in 1963 uitgewerkt tot een doctorale dissertatie (Katholieke Universiteit Leuven) met als titel « Incantatie - literatuur, een gecommentarieerd compendium ».

Het boek van I. Hampp is een zeer merkwaardige studie die verwijst naar het Slavische, Germaanse en Romaanse volksleven. Het Nederlandstalig gebied schijnt wel wat veronachtzaamd te zijn in vergelijking met andere Germaanse landen die worden behandeld: Engeland, IJsland, Noorwegen, Zweden en Denemarken. Na gewezen te hebben op de bibliografie van de auteur mag bovenvermelde bibliografie van onze Vlaamse volkskundigen wel een kleine aanvulling zijn die ook voor 't buitenland haar betekenis behoudt.

Als besluit van onze bespreking beamen we, dat het boek van I. Hampp een veelzijdig studieboek is. Theologen, dokters en filologen die de toverspreuk als studie-objekt willen onder de loupe nemen vinden een dankbaar vertrekpunt voor studiemateriaal in « Beschwörung, Segen, Gebet ». Voor de volkskunde zelf is het een bijdrage van grote betekenis omdat het analytisch en synthetisch een volksgeloof behandelt op internationaal vlak, waarvan de diepere oorsprong en betekenis nog onvoldoende belicht werd met dé mens als middelpunt van het volksgeloof.

* * *

Het verheugt ons ook de Nederlandse bibliografie over het onderwerp bezweringen en volksgeneeskunde te kunnen aanvullen met de zeer recente studie van Lic. W. BRAEKMAN, getiteld « **Middel nederlandse bezweringsformules en toverdranken** », nr. VI in de Reeks « Uit het Seminarie voor Volkskunde van de Rijksuniversiteit te Gent », 1964, 103 p. + 3 ill. Prijs : 75 F, te bekomen op het Seminarie voor Volkskunde, Blandijnberg 2, Gent. De studie werd eerst gepubliceerd in de Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde, 1963, Afl. 9-12, blz. 275-386.

De studie van lic. W. Braekman heeft als uitgangspunt een merkwaardig handschrift uit de Gentse Universiteitsbibliotheek (Hs. 697). Het dokument is van uitzonderlijk belang voor de middeleeuwse magische praktijken in onze gewesten. Het handschrift omvat een rijke verscheidenheid van bezweringsformules, geneeskundige recepten, toverdranken en -planten. Het manuscript dateert uit de 15de eeuw met aanvullingen uit de 16de en 17de eeuw.

De teksten van de bezweringsformulieren, recepten, dranken en planten uit het handschrift worden op p. 288-315 uitgegeven en gecommentarieerd in uitgebreide aantekeningen (p. 316-372). Een Woordenlijst (p. 373-386) verklaart de betekenis van de Middel nederlandse woorden.

De lectuur van deze uitgave mogen we aan belangstellenden in de studie van het volksgeloof zeer aanbevelen.

M. DAEM.

Kerstine de Wonderbare als « Präcedenzfall »

In zijn uitgave van het inkantatiehandschrift 697 (olim Serrure 14) van de Universiteitsbibliotheek te Gent geeft Lic. W. Braekman (1) onder nummer 25 volgende tekst :

Dits eene seninghe daer men den brant mede afleest dat bescout of verberrent 'es in' viere of in waetre sonder lichteeken te bliuene :

Tvleeschs lach in den viere + grote pine hadde de ziele+. (D)oen quam die goede sente kerstiaen + toten brande ghegaen+; hi hief up sijn hant + ende seinde den brant + die brant en zwal no en zwoer + also en moete desen brant doen +. (D)ie brant ghenas met deser seninghen + also moete desen brant ghenesen + metter

(1) W. BRAEKMAN, Middel nederlandse zegeningen, bezweringsformulieren en toverplanten, in: Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Akademie voor Taal- en Letterkunde, 1963, blz. 275-386. Opgenomen in de Reeks « Uit het Seminarie voor Volkskunde van de Rijksuniversiteit te Gent », deel VI.

De opgeloste afkortingen, die bij tekstuitgaven cursief worden gedrukt, werden hier om typografische redenen in vetjes gedrukt.

hulpen van sire seninghen + (D)at moete also scone heelen + in vleessche ende in bloede + alst up den eersten dach + was dat in vleesche ende in bloede lach +. (I)n gods namen +. (A)men.

+ (D)ie heleghe kerst van den hemele quam +; hi ne swoer no hi ne swal +; niet te meer en moete desen brant zwellen no zweeren; (I)n de name tsvaders + ende tsoens + ende tschelichs gheest + (A)men +. (D)it sal men seggen .xii. morghenstonde nuchtren ende .iiij. pater noster ende aue marien telken dat ment seghet.

Bij dit nummer tekent W. Braekman aan (2):

Een Sint-Christianus of Christinus schijnt wel bestaan te hebben, daar er te Atrecht en Dowaii op 7 april een heilige van die naam vereerd werd. Welk verband er eventueel tussen hem en « brant » of « verberrentheid » zou kunnen bestaan hebben, hebben we niet kunnen ontdekken. Het feit echter dat in de derde alinea « die heleghe kerst » d.i. Christus voor hetzelfde als « Präcedenzfall » gebruikt wordt, sterkt het vermoeden dat met « sente kerstiaen » Jezus Christus zelf zou kunnen bedoeld zijn ... »

Een verband tussen Christianus/Christinus en « brant » of « verberrentheid » heb ik ook niet kunnen ontdekken. Het door de tekstuitgever geuite vermoeden dat uit « die heleghe kerst » = Christus = « Präcedenzfall » (3) zou volgen: die goede sente kerstiaen = Jezus Christus kan ik niet bijtreden. Om aan het geheel een aanvaardbare verklaring te geven, wou ik de aangehaalde naam als korrump beschouwen en door volgende konjektuur gezond maken: in de plaats van « die goede sente kerstiaen » wou ik lezen « die goede ente kerstine/kerstina » (of hoe dan ook gespeld). Dit maakt nog enkele wijzigingen in de tekst noodzakelijk; zij vloeien uit de voorgestelde konjektuur voort: in plaats van « hi hief up sijn hant » nu: « si hief up haere hant »; i.p.v. « metter hulpen van sire seninghen » nu: « metter hulpen van haere seninghen ». Alleen de vervanging van « kerstiaen » door « kerstine » is belangrijk.

Een ander formulier, nummer 41 van de verzameling, is, zoals W. Braekman opmerkt (4), zo goed als identiek met nummer 25:

Om alle verberrenthede af te lesen. (S)echt aldus: (V)leesch lach in viere, pine adde die siele; doe quam de goede sente kerstiaen tote dien brande ghegaen, hi hief sine hant ende seinde den brant. (S)o moete hi ghenesen desen brant ende dat hi moete also scoene

(2) W. BRAEKMAN, a.w., blz. 336.

(3) « Präcedenzfall » is volgens R. KOEGEL (in H. Pauls Grundriss der Germanischen Philologie, II-45, aangehaald door W. Braekman, a.w. blz. 279) de aan de eigenlijke bezwering voorafgaande epische vertelling, die zo beknopt mogelijk gehouden wordt en tot doel heeft een klassiek geval voor te stellen. De hogere macht moet door dit vroegere geval in zekere zin gebonden worden.

(4) W. BRAEKMAN, a.w., blz. 336.

heelen in vleesche ende in bloede als hi was up den
eersten dach dat hi in vleesche ende in bloede was.
(I)n gods namen. (A)men.

Ook op dit nummer zou de voorgestelde konjektuur van toepassing zijn. Zo in het leven van een « goede sente kerstine » een of meer plaatsen zouden kunnen gevonden worden, waar op on-dubbelzinnige wijze geschreven wordt over « verberrent in viere of in waetre sonder licteeken te bliuene », zou de konjektuur m.i. op genoegzame wijze gesteund zijn. Op zoek dus naar gloeiend vuur, kokend en ijskoud water !

Omstreeks 1232 (5) schreef de Dominikaner hagiograaf Thomas van Bellinghen de **Vita Sanctae Christinae Mirabilis**. Zoals alle werken van Cantimpratensis kende die Vita een ruime handschriftelijke verspreiding (6). Aan de hand van een viertal handschriften herstelden de Bollandisten de tekst van de Vita, die ze opnamen in de **Acta Sanctorum** (7). Samenvattingen ervan komen voor bij Surius, Molanus, Fisen e.a. en later bijvoorbeeld bij Butler (8). Beknopt verteld ziet haar biografie er als volgt uit: Omstreeks 1150 werd Kerstine te Brustem bij Sint-Truiden geboren. Na de dood van de deugdzame ouders bleef ze achter met haar twee zusters. De oudste van de drie bracht de dag door in gebed, de tweede zorgde voor het huishouden en Kerstine, de jongste, moest het vee hoeden. Dit belette haar niet een vroom leven te leiden. Ze stierf vrij jong, vermoedelijk op de leeftijd van tweeëndertig jaar, dus omstreeks 1182. Maar tijdens de mis die tot haar ziele-rust werd opgedragen, keerde ze weer tot het leven en nam ze opnieuw haar plaats tussen de levenden in. Aan verschillende

(5) Als terminus post quem voor het schrijven van het grootste deel van het handschrift geeft W. Braekman, a.w., blz. 283, het midden van de XVe eeuw. De Vita van Kerstine is dus ongeveer twee eeuwen vroeger ontstaan.

(6) onder meer: Kon. Bib. Brussel, hs. 8609-20 (XIVe e.), hs. 4459-70 (1320), hs. 7917 (XVe e.) en hs. II-2328 (XVe e.) (zie: St. AXTERS, Bijdragen tot een bibliographie van de Nederlandsch Dominikaansche Vroomheid. I., in: *Ons Geestelijk Erf*, VI (1932) pp. 16-17). Stadsbiblioteek Trier, Codex 1168 (olim 231) en Codex 1177 (olim 1421) (zie: M. Coens, *Catalogus codicum hagiographicum latinorum bibliothecae civitatis Treverensis*, in: *Analecta Bollandiana*, LII-1934, blz. 229-231, 241); kloosterbiblioteek Bötdecken (Westfalen) Codex monasteriensis 21 (Catal. 214, II) (zie: H. Moretus, *De magno legendario Bodecensi*, in: *Anal. Boll.*, XXVII-1908, blz. 294-297. Handschrift 1211 Maatschappij Ndl. Lett. te Leiden (zie: St. Axters, *Catharina van Siëna in de lage landen bij de zee*, in: O.G.E., V-1931, blz. 59).

(7) AA.SS., Julii V (Parijs-Rome 1868) blz. 637-649 (*Commentarius praeuius*), 650-660: Vita.

Een Franse vertaling van de Vita door H. NIMAL, *Vies de quelques-unes de nos grandes saintes du pays de Liège* (Luik 1897). Verder van Nimal, *La vie de S. Christine l'Admirable est-elle authentique?* (*Revue des questions historiques*, LXVI-1899, blz. 491-502). Rond dit werk ontstond een hele polemiek; een overzicht ervan door A. DEBOUTTE in: *Geloof en Leven*, 68e jg. 1964, blz. 176-179.

Zie ook H. Sernon, *Thomas Cantipratanus*, in: VMKVA 1902, blz. 491-495, en Daumer, *Christina Mirabilis*, Paderborn 1864.

(8) Over Kerstine niets in de Ndl. vertaling (8 dln., 1791-1794) van BUTLER, *Lives of the Fathers...*; wel in de Franse vertaling door abbé Godescard, *Vies des pères...*; dl. X (1830) blz. 436-438.

personen die haar erom verzochten, vertelde zij de wondere dingen die zij in het vagevuur en in de hel gezien en gehoord had (9). Haar tweede leven hier op aarde leidde Kerstine op zeer strenge wijze. En wat een leven! Graag huisde ze in hoge kerktorens, in boomtoppen of in de graven van overledenen. Om haar lichaam te kastijden hield zij zich bij voorkeur op in een gloeiende oven, in kokend water en 's winters in de ijskoude Maas. Honger, dorst, vernederingen en boeien (door sommigen werd ze behandeld als van de boze geest bezeten) verdroeg ze heel verduelig. Eindelijk gedoogde God een mildering van haar vasten en zelfkastijding. Negen jaar verbleef ze bij de kluizenares Yvetta (10). In 1224 stierf ze — intussen al voor de derde keer — in het Benediktinesenklooster Sinte-Katharina bij Sint-Truiden.

De **Vita Sanctae Christinae Mirabilis** kende verschillende bewerkingen in de volkstaal. Een Middelnederlandse berijming, ontdekt in 1840 en in 1850 door Prof. J.H. Bormans uitgegeven, staat op naam van de veertiende-eeuwse Bruder Geraert, o.f.m. (11). Een « onwaardighe broeder van der predickeren oirde » schreef **Van Crystinen leven dat wonderlic is** (12). In 1617 nog zag een prozavertaling van de hand van Christiaen Ouwerx den Jonghen te Luik het licht: **Het leven van de heilige maget Christina van S.Truyden, genoempt de Wonderlycke Christina** (13).

- (9) Zoals Dante meer dan een eeuw later in zijn Purgatorio- en Infernovizioen zag Kerstine in het vagevuur vooral « vele doden die ic voir maels inden lichaem wel bekende » en in de hel « kennede ic oec somighe menschen die ic inder leven plach te kennen » (teksten f. 12 v° van het handschrift vermeld in noot 12).
- (10) Yvetta of Jutta, geboren 1157 te Hoei, gestorven 1228 (O.G.E., 1962, blz. 286 en 303; O.G.E., 1952, blz. 332 « Y., die tot in 1232 gesignaleerd blijft... »). Haar vita door de norbertijn Hugo van Floreffe. Vanaf omstreeks 1190 36 jaren in een kluis levend. Ook Lutgart van Tongeren verbleef ca. 1200 veertien dagen bij haar.
- (11) Universiteitsbibliotheek Amsterdam hs. I G 57. Zie J.H. BORMANS in: De Middelaer, I (1840-41) blz. 142-150, 185-200; III (1842-43) blz. 291-304. Tekstuitgave: J.H. BORMANS, *Leven van Sinte Christina de Wonderbare...*, Gent 1850, LXXI + LIJ + 591 blz. Over dit Leven: L. CEYSSENS, Poging om het leven van Sinte K. chronologisch te situeren, in: VMKVA, 1947, blz. 77-94; J. VAN MIERLO, Uit het leven van Sinte K., in: *Sprokkelingen op het gebied der Mnl. poëzie* (1948) blz. 94-96; P. GORISSEN, *Femine van Hoyo en het Leven van Chr. de W.*, in: *Handelingen Zndl. Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis*, IV (1950); L. KORTLEVEN, *De datering van Br. Geraerts berijmd leven van Sint K.*, in: *Franciscana*, V-1950, blz. 132-134; J. HUYDTS, *Sinte K. heilige leven van Br. Geraert*, in: *Uit de School van Michiels*, (1958) blz. 45-67.
- (12) Bewaard in het verzamelhandschrift *Legende und Gebethbuch Holländisch*, Hs. Ch. q. 144 van de Universiteitsbibliotheek van Würzburg, Duitsland. Papier, 223 f., tweede helft XVe eeuw. f. 12 r° Dit boek hoert toe die Carthusiers büten Aemstelredam; zo ook f. 8 v° en 222 v°. f. 167 r°-v^o een tekstje, 15 lijnen druks, van Ruusbroec, onlangs gepubliceerd door A. AMPLÉ, *Aan Ruusbroec toegeschreven teksten* (Dr. L. Reypens Album 1884-1964, blz. 14). Het leven van Kerstine op fol. 10 r° - 36 r° schijnt niet bekend, zeker niet bestudeerd te zijn. In een gespecialiseerd tijdschrift zal ik t.g.t. een en ander over mededelen.
- (13) nummer 932 van St. Axters, *Bijdragen tot een bibliographie...*; O.G.E. VIII-1934, blz. 170.

Alles samen dus ruim voldoende om hier te lande en elders de herinnering aan het wonderlijke leven van « die goede sente kerstine » levend te houden. Uit het werk van de onbekende domini-kaan schrijf ik enkele plaatsen over waaruit blijken zal dat deze Kerstine wel degelijk te maken heeft met « brant » of « verberrentheid » (14):

fol. 10 r°: ... ende verwervede van onsen heer dat sy levende mocht in deser tijt inden lichaem haer veghevier liden (.) Hyer om worde si van onsen heer so wonderlic ghepynt dat sie haer selven wentelde inden vyer (.) bi wilen inden couden wijnter langhe tijt was si onder tijs ...

fol. 10 v°: ... ende doer den veghevier sonder enighen quetsure gheleyde ende ghebracht totten ewighen rike (.)

fol. 15 r°: Hoe si ghepinich was inden vier (.) (D)at VI cap (.) Doe beghonst cristina te doen die dinghen dair om dat si was weder ghesent vanden here in dit leven (.) Sy ghinc in gloyende ovene die bereet waren te backen: ende dair wert sy vanden brande soe seer ghepynt als yemene van ons also dat si overmids (a) zwaerheit der pynen anxtelic riep (.) **Ende nochtan als si ut quam soe en mochtinen in al hair lijchaem gheene quetsure ontwaer voerden** (.) Als si gheen oven hadde bereet so ghinc

fol. 15 v°: si inder lude husen daiz si grote vieren sach (.) Ende daer worp si hair selven in ende bi wilen alleen hair handen of hair voten (.) (E)nde hier hiltse also langhe dair in (.) en hadt gheen mirakel van gode gheweest (.) dat si mochten ter asschen gheworden hebben (.) Bywilen ghinc si oec in ketelen mit ziende water tot ter borsten toe of tot haren lenden toe nae dien dat die ketelen diep waren: Ende op die leden die buten den

(14) De zintekens tussen ronde haakjes komen niet voor in het hs. Hoofdletter tussen dito haakjes wijzen op kleine letters in het handschrift. De kleine lettertjes verwijzen naar de volgende aantekeningen:

(a) overmids: wegens, ter oorzaak van.

(b) masen: de Maas.

(c) bewaeren: toezicht houden op.

(d) xpristi, met het chiroteken in de plaats van de letters ch.

(e) ende: in het hs. dittografie: ende ende.

(f) des graven siele: bedoeld is graaf Lodewijk van Loon.

De voornaamste plaats luidt in de Vita (zie noot 7), blz. 652 D, ll: Tunc coepit Christina agere illa, propter quae a Domino remissa fuerat. Ingredaturque clibanos ignivomos, ad coquendum panes paratos, cruciaturque incendiis velut aliquis nostrum, ita ut horrifice clamaret prae angustia; nec tamen in egredientis corpore laesura forinsecus apparebat. Clibanos non habens, in ignem copiosum in domibus hominum se projeciebat; vel pedes tantum vel manus mittebat, tenebatque tam diu, quousque, nisi divinum esset miraculum, redigi in cinerem potuissent. Intrabat etiam aliquando cacabos plenos bullientis aquae usque ad ubera, vel usque ad renes secundum altitudinem cacabrorum, et membris, quae focus immunes a supplicio remanebant, aquam fervidam (in de apograaf van Miraeus: frigidam) superfundebat, clamabatque quasi parturiens, nec tamen egrediens habebat laesuram.

ketel waren sonder pyn goot si siende water (.) Ende si riep als een vrouwe die in arbeide gaet van kynde **ende nochtan als si wt quam so en hadde si gheen quetsuren (.)**

Hoe si ghepijnt wart int water (.) Dat VII cap(.) Te wijnter tide was si dic ende langhe onder twater in der masen (b) also si bi wilen ses daghen of langher daer in duerde (.) Maer als die priester quam diese bewaerde (c) so stont hi op over vanden water ende beswoirse bi den naem ons heren ihesus xpisti (.) (d) (D)an soe most si dair wt comen (.) Oec ghinc si biwilen inden wynter rech opstaen onder een rat van een water molen also dat dat twater quam neder vallen op hair hoofd ende (e) op hair ander leden (.)

fol. 30 v° : Als dit aldus ghesiet was mochte men sien hoe cristina heier na langhe tijt des nachtes stonde met vuerigher hetten ende mit onsprekeliker couden wairt ghepynt nader wise dat des graven (f) siele met desen tweek pinen (,) nu mitten eenen ende nu mitter andere (,) ghepynt wairt...

Ook al hebben het Handschrift 697 en/of het volksgeloof Christianus/Christinus ondergeschoven, dan blijkt uit de vermelde levensbijzonderheden en uit de aangehaalde teksten dat wel Kerstine de Wonderbare bedoeld is.

Guido HENDRIX.

Naschrift.

Het bovenstaande was reeds geschreven toen medio december 1964 het lijvige werk van Dr. JOZEF VAN HAVER, **Nederlandse incantatieliteratuur. Een gecommentarieerd compendium van Nederlandse bezweringsformules** verscheen (1). Onder I: Bezweringen, A: bij ziekte van de mens, geeft Van Haver een aantal formules tegen brandwonden (2). Het nummer 113 van zijn verzameling is het hierboven afgedrukte nummer 25 van Braekman, zij het dan ook met enkele onbelangrijke varianten in de spelling, met ontbreken van het zevental kruisjes die voor de bezweerder het signaal waren om een kruisteken te maken (3) en met ontbreken van de derde alinea « Die heleghe kerst... telken dat ment seghet » (4).

(1) bekroond en uitgegeven door de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde, Reeks VI, nummer 94, Gent 1964; 506 blz.

(2) nummers 70-114, blz. 82-93.

(3) op de zieke plaats, over de wonde, met speeksel, enz. Meestal het evangeliekruisje, maar ook het brede gebaar van de zegening met de rechterhand (zie Van Haver, a.w., blz. 403).

(4) Van Haver heeft niet, zoals Braekman wel deed, de uitgave van Mone met het handschrift opnieuw vergeleken.

Daar Van Haver alleen de in tijdschriften en boeken verspreid liggende formules opgenomen heeft, niet echter wat nog in handschrift bewaard is (5), kent hij het nummer 41 van Braekman niet. Dit nummer blijft verder dan ook buiten beschouwing.

Bij nummer 113 tekent V.H. aan « is een zeer duidelijk voorbeeld met het wandelmotief ». Wat dit laatste is wordt uiteengezet op blz. 416 : « wandelmotief, omdat de hoofdpersoon of de hoofdpersonen op wandel zijn; toevallig constateren ze ergens een kwaal, of een van beiden maakt de andere op de kwaal attent; dan reageren ze op zodanige wijze dat de kwaal gestuit of genezen wordt »; blz. 452 : « Er zijn twee typen : het type met één persoon, en het type waarin twee personen optreden. De elementen zijn echter voor beide typen dezelfde : de wandeling, de constatactie van de kwaal, de geneeswijze. Bij de keuze der personen valt onmiddellijk de voorkeur voor O.-L.-Heer op. Hij treedt alleen op in... » en hier vermeldt de auteur o.a. nummer 113. Hieruit blijkt dus dat hij « die goede sente kerstiaen » opvat als Christus, want in de onvolledige tekst die hij op blz. 90 geeft is er geen sprake van Christus. In feite hebben we : Kerstiaen (of volgens de konjectuur : Kerstine) én de heleghe Kerst, dus type met twee personen.

Op blz. 483-484 stelt Van Haver de vraag of in gevallen waar de heiligen nominatim vermeld worden, het optreden van deze heiligen functioneel was of louter decoratief; of deze heiligen in de formules opgenomen werden uit hoofde van hun erkend patroonaatschap in de volksdevotie; of er verband bestond tussen de ziekte en de heilige. In de lijst van gevallen waar dit niet het geval schijnt te zijn (blz. 484) vermeldt hij Christianus : brandwonden (113). Dus toch Christianus en niet Christus ? Lezen we nu, zoals hierboven voorgesteld, « die goede sente Kerstine » in plaats van « die goede sente kerstiaen » (6), dan valt nummer 113 onder de groep der « klassieke gevallen » (bovenaan blz. 484), is een verband aangetoond en blijft het nummer een formule met wandelmotief, type met twee personen.

G. HENDRIX.

(5) zie zijn inleiding, blz. 28.

(6) Het handschrift geeft een prozatekst die echter ook als gedicht kan gelezen worden, bv.

doen quam die goede sente kerstiaen
toten brande gegaen.

Is wegens de rijmpositie de naam van Kerstine veranderd in Kerstiaen ? Blz. 38 merkt Van Haver op « Hier en daar kon een naam verwisseld worden... »

Oostvlaamse Volkskundige Bibliografie

(27^e Vervolg) (1)

- BORSTELMAKERIJ.** X. Een verdwenen beroep op het Gentse. De borstel-
makerij met de hand. — Het Laatste Nieuws, 21/8/1962, 2 ill.
- DEINZE.** J. D. Deinze, nijver Leiestadje. — Oost-Vlaanderen, 11^e jg., n^r 5
(1962), 125-126, 2 ill.
- DESTELBERGEN.** G. V.(AN) S.(EVEREN). Destelbergen, Verblijfplaats en
Bedevaartoord. — Oost-Vlaanderen, 11^e jg., n^r 5 (1962), 117-119, 3 ill.
- KEYSER** (Prof. em. Dr. P. DE). HAESERYN (R.). Bibliografie van Prof. em.
Dr. P. De Keyser (1952-1962). — Spieghel Historiaal van de Bond van
Gentse Germanisten, 4^e jg., n^r 2 (1962), 53-67.
(Met als bijlage : Proefschriften en Licentiaats-werken geleid door Prof. em.
Dr. P. De Keyser).
- KERSTSPEL.** VERHULST (Emm.). Kerstnacht te Belsele. — Oost-Vlaanderen,
11^e jg., n^r 6 (1962), 159.
- KINDERSPELEN.** — KRUIZINGA, J.H.: Schipper, mag ik overvaren? Het
verkeer behaalde de overwinning op de oude kinderspelen. De Kern. Elseviers
Maandblad. Amsterdam en Brussel, juli 62, blz. 33-37.
Beschouwingen over oude kinderspelen, illustratie uit het boek van Jan
Luiken (1649-1712) van 10 kinderspelen. Negen spelen, behalve bikkelen,
waren nog in ere vóór 1940. Waar zijn ze gebleven? Na het aanhalen van
talrijke kinderspelen en aftelversjes zoekt de auteur enkele oorzaken van de
verschrompeling van het kinderspel: drang naar spanning en beweging, de
zege van het verkeer op het kinderspel, ontwikkeling van de techniek, groei
van kommunikatiemiddelen, sportbeoefening en de intellectuele vorming van
het kind. Uitslag van een onderzoek in 1960 door een Amerikaans pedagoog
ingesteld onder 2.000 kinderen uit de hoogste klassen van de lagere school.
- MARSEPEIN.** J. W.(OUTERS) MARS E LARE. Koude zomers. — Tijdschrift
voor Geschiedenis en Heemkunde Wetteren, 9^e jg., n^r 3 (1962), 26.
(Oorsprong van het marsepein).
- MARKTEN.** MEYS (Marcel). De wekelijkse markt van Wetteren. — Tijdschrift
voor Geschiedenis en Heemkunde Wetteren, 9^e jg., n^r 3 (1962), 24-26.
- OPENLUCHTMUSEUM.** WEYNS, Dr. J. Het Vlaamse Openluchtmuseum. —
De Kern. Elseviers Maandblad. Amsterdam en Brussel, aug. 1962, blz. 39-44.
9 ill. Waarde van Bokrijk en belang van het Nederlandse Openluchtmuseum
te Arnhem als lichtend en bevruchtend voorbeeld voor Bokrijk.
- ROZENHOEDVIERING.** J. W.(OUTERS). Rozenhoedviering. — Tijdschrift
voor Geschiedenis en Heemkunde Wetteren, 9^e jg., n^r 3 (1962), blz. 28;
11^e jg., n^r 1 (1964), blz. 11.

(1) Zie Oostvl. Zanten, XVI (1941), 119, 16; XVII (1942), 114, 190; XVIII (1943),
91; XIX (1944), 19, 69; XXI (1946), 22; XXII (1947), 21; XXIII (1948), 7, 72;
XXIV (1949), 111; XXV (1950), 73; XXVI (1951), 90; XXIII (1952), 19, 123;
XXVIII (1953), 105; XXIX (1954), 150; XXX (1955), 47; XXXI (1956), 60;
XXXII (1957), 106; XXXIII (1958), 123; XXXIV (1959), 147; XXXV (1960),
115; XXXVI (1961), 82; XXXVII (1962), 133.

- SAGEN. HENDERICKX (J. P.).** De sage en haar waarde voor de volkskunde. — Tijdschrift voor Geschiedenis en Heemkunde Wetteren, 9^e jg., n^r 3 (1962), 18-20.
- SAGEN. J. W.(OUTERS) MARS E LARE.** Sagen. — Tijdschrift voor Geschiedenis en Heemkunde Wetteren, 9^e jg., n^r 3 (1962), 21-24.
(6 sagen uit Laarne: Vanden Alf geleet (2); Van 't kwaad bezeten (2); Toverij; 'n Toveres te Destelbergen).
- SCHOENMAKERSGILDE. X.** Verenigingsleven te Zottegem. Schoenmakersgilde in feest. — Het Laatste Nieuws, 26/10/1962.
(Het reglement van 1848. Schoenmakersliedjes, spreuken).
- SCHUTTERSGLIDEN. VERSTEGEN o.f.m. (P. VEDASTUS).** Het St.-Sebastiaengilde te St.-Niklaas in 1698. — Ann. v.d. Oudheidkundige Kring van het Land van Waas, D. 65, 2^e afl. (1962), blz. 185-190.
(Ontleding van een rekening over het jaar 1698 van dit schuttersgilde: de schatten, de uitgaven, de inkomsten).
- SCHUTTERSGLIDEN. X.** Koninklijke St.-Sebastiaangilde te Serskamp 250 jaar. Een brok uit haar geschiedenis. — Het Laatste Nieuws, 23/7/1962.
- STRAATNAMEN. VEERING, Dr. J.** Nieuwe namen voor nieuwe straten. — De Kern. Elseviers Maandblad. Uitgeverij Elsevier, te Amsterdam en Brussel. jan. 1962, blz. 4-8. Steden en gemeenten breiden zich in snel tempo uit. Daar ontstaan nieuwe straten, lanen, wegen, pleinen. Kunstenaars, helden, politici, vogels en bloemen komen om de beurt in aanmerking voor het geven van namen. De auteur meent, dat diensten die straatnamen ontwerpen, uiteraard te rade moeten gaan bij hun eigen smaak. Hij noemt tegelijk algemene eisen: Het woord moet in een Nederlandse mond goed uit te spreken zijn, mag aan geen banale zaken gebonden of te lang zijn, er moet een verhouding bestaan tussen de grootte van de straat en de belangrijkheid van de naam, enz. Belangrijke aanwijzingen en voorbeelden uit het Noorden, waar wij nuttige vingerwijzingen vinden.
- MUSEUM. B.** Gentse Volkskunde in het Alijns-Godshuis. — Biekorf, 1962, blz. 313.
(Handelt over het pas ingerichte museum met bespreking van enkele werkzaamheden).
- PIERLALA. VIANE (A.).** Van Pekelharing en Piero naar Pierlala. — Biekorf, 1962, blz. 385-389.
(Over het lied en de belevenissen ervan evenals over zijn bekendheid te Gent).
- VLAAMSE ARDENNEN. ROEKELOOS (André).** Folklore in de Vlaamse Ardennen. — Oost-Vlaanderen, 11e jg., n^r 6 (1962), 150-152, 3 ill.
- VOETBAL. A. D. C.(ONINCK).** Over voetbalsport te Wetteren. — Tijdschrift voor Geschiedenis en Heemkunde. Wetteren, 9e jg., n^r 3 (1962), 29-30.
(Oorsprong van de voetbalsport te Wetteren).
- WATERVLIET. COCQUYT (Guus).** De Heerlijkheid van Watervliet. — Oost-Vlaanderen, 9^e jg., n^r 4 (1962), 94-95 en 104, 2 ill.
(Haalt ook de Laurijnlegende over het ontstaan van Watervliet aan).
- WINDMOLEN. HOKER, Alb. D'.** De Windmolen Van Der Haegen. — Mededelingen van de Heemkundige Kring. Mere, juli 1962, 2^e jg., n^r 3, blz. 38-40, met technische bijzonderheden door Robert Van Impe.

R. van der Linden & F. Van Es.

Zoeken en Zanten.

in vele boeken, langs alle kanten

OUDENAARDE. — Herbergopschriften

Te Oudenaarde verdween in de Stationstraat het Bierhuis « Hier is 't in de Lente » en meteen het lokaal der gaaischieting « De Ware vrienden ». Door de veranderingswerken verdwenen enkele waardevolle Vlaamse spreuken en gezegden welke op de balken der zoldering en op de muur waren geschilderd. Hier leest u ze :

- Een lekker bier, een smulle pijp,
Maakt harten warm, gedachten rijp.
- Spreekt wat waar is, drinkt wat klaar is.
Waar en klaar past te gaar.
- Laat meelij, liefde uit 't harte wellen
Voor hem dien woord en koude kwellen
Gij vreedzame burgers, gij kloeke gezellen
Vergeet dan ook den arme niet.
Wanneer gij hier zo menig uurtje
Bij stralend bier en klinkend lied,
Des winters rond gezellig vuurtje
De weelderigste vreugd geniet.
- Vlaamse klanken, vlaamse dranken,
Alles vlaams van hart en geest.
't Sliert als 't schaafken op de planken
't Rijmt als 't schoentje op de leest.
- De baas is baas drievoudig hier,
Ofwel hij tapt van 't beste bier,
Ofwel hij schrijnwerkt flink en fijn
Of bouwt een huis dat een huis zal zijn.
- Het bier gheeft jeucht. Bi elken dronc.
Het bier gheeft vreucht. So wordi jonc.
- O moedergrond, O moederstad,
Gij zijt en blijft mijn liefste schat.
Mijn duurbaar Oudenaarde. 1897.

G. WEZE.

SINT-MARIA-LATEM. — Nachtwakerslied

Werd 's nachts gezongen, bij het naar huis gaan, als men van een kermis kwam.

*« Jantje ging met zijne stok
Twaalf uren sleet de klok
En hij deed zijn eerste ronde
En zijn handjes gingen van de riktiktik
En zijn voetjes gingen van de raktaktak
Het was ne man van jaren
En hij zag de meiskens garen ... »*

Zegspersoon: Anna Vanderhaeghen, echtgenote Frans Simons, geb. te Sint-Maria-Latem, 20.X.1887.

G. S.

ZANDBERGEN :

— « Bij Jef Schoen »

Jongens komt binnen met kloeken moed
Den baas is braaf en 't bier is goed

A° 1920. Zegspersoon, mijn vader, Gustaaf Vander Poorten, 53 jaar oud.

Vander Poorten Willy.

ONZE OUDE VLAAMSE LIEDEREN IN DE RADIO.

Voor onze leden en lezers die luisterden naar de aangekondigde uitzendingen van « Zang en Dans in onze Vlaamse Gewesten » zal het wel opgefallen zijn dat deze uitzendingen plotseling werden stopgezet. Wat hiertoe de aanleiding was hoeven wij niet te onderzoeken, maar zeker en vast moeten wij deze maatregel als spijtig bestempelen. Wij durven de hoop uit te drukken dat de Koninklijke Belgische Kommissie voor Volkskunde het nodige zal doen om op dit besluit te doen terugkeren en zijn ervan overtuigd dat al onze leden daarbij hun volle steun zullen verlenen.

R. V. en R. v. d. L.

ONS TWEEMAANDELIJKS LIEDJE.

Dat onze rubriek sukses heeft moeten wij niet meer bewijzen. Zo waren wij ditmaal weer gelukkig om op onze vraag betreffende het liedje « De Gentse Verhuis » van onze goede vriend penningmeester De Poorter het bericht te krijgen dat de door Frederik Delamotte in zijn schrijfboekje aangehaalde tekst van Napoleon Destanberg is, waar Karelke Waerie enkele strofen heeft bijgevoegd en waar een aanpassende muziek werd aangebracht, ... ten ware het toch die Margot ou Ronde de la Corde sensible zou zijn.

Ook « Aan de tralies van een klooster » en « Lisa, Trinette en Rosalie » zijn al lang terecht. Dus, moedig vooruit !

Vorig jaar op het Driekoningenfeest hadden wij het groot geluk een lied te horen van de ambachten van ten lande, een dorserslied uit de streek van Wetterenten-Eede. Een plank of een vogelpikspel wordt van de muur gehaald en omgekeerd; men tekende op de achterkant in « schreefkenstijl » zoals de kinderteekeningen of het werk van de beginnelingen aan de tekenakademie een heel epos van het boerenleven, iedereen « scherrelaspriet » (1) op de stoel, de zanger met de wijsstok in de hand, en vooruit : de eerste tonen weerklinken. Bij het refrein nemen alle aanwezigen een halfrechtstaande houding aan, en « roef, roef, roef, zo voeren wij de wagen » en de stoel wordt schuifelend over de vloer heen en weer bewogen. Volgende maal geven wij de volledige tekst en de prent. Maar — in afwachting — zijn er soms onder u die een ander, dergelijk lied kennen, over 't boerenleven of over een andere stiel of ambacht van de stad, en liefst met prent ?

Een oudoom van mij zong ook een lied met heel wat stroofkens en met een refrein dat klonk als volgt :

En iedereen roept dan

Zo hard of dat hij kan

twée maal

Vivan Jan met zijne pitancire aan

Kent iemand daar meer over ? Dank bij voorbaat.

R. Vankenhove.

(1) Zitten met open benen op een averechts gekeerde stoel.

« Heraldische Tentoonstelling » te Oudenaarde en te Temse op het einde van 1964.

De vindingrijkheid van de volksgeest treedt regelmatig op de voorgrond in de volksheraldiek, vooral in de sprekende wapens. In Oudenaarde bracht de h. Henri J. Bockstal een indrukwekkende reeks heraldische herinneringen aan de stad, haar Kasselrije, haar Heren, Gilden en vooraanstaanden. Stadszegels en zegelmatrijzen, het wapendiploma van 1819, foto's van de balkzolen van het stadhuis, getooid met de wapens van Keizer Karel, Isabella van Portugal, en van de gebiedsdelen van zijn Rijk, gemeente-, heren- en burgerzegels, boden een scherpe kijk op de geschiedenis. De gilden der tapijtwevers, boog- en kruisboogschutters, vleeschouwers en karabijschutters toonden hun wapenbord, blazoen of standaard. Rouwborden of Obiits, een adelsdiploma uitgereikt door Keizer Karel V, gebruiksvoorwerpen met heraldische sieraden wierpen een verrassend licht op de volkssymboliek. Het stadsbestuur van Oudenaarde richtte de tentoonstelling in, samen met de Geschied- en Oudheidkundige Kring. De h. Henri Bockstal zorgde voor de samenstelling en de kataloog.

De Vereniging voor Vreemdelingenverkeer van Temse bracht in samenwerking met de Wase V.V.V. en het hoofdbestuur der provincie, de uitstekende verzameling van de familie Boeykens uit Temse in het brandpunt van de belangstelling. De titel luidde: « Heraldiek in de Beneluxlanden », vermits al wat in de Beneluxlanden aan heraldiek en aanverwante takken betrokken is, er tentoongesteld werd. Het dynamisme en de opzoekingen van de h. Jean Boeyckens maakten deze expositie mogelijk. Plannen werden beraamd voor een vaste inrichting van een tentoonstelling over de Heraldiek in de Nederlanden te Temse.

R. v. d. L.

Bondsnieuws

PERSONALIA

Op woensdag 25 november 1964 werd ons lid, Dr. V.F. VANACKER geïnstalleerd als lid van de Koninklijke Vlaamse Akademie voor Taal- en Letterkunde. Hij werd voorgesteld door een posthuum voorgelezen tekst van zijn leermeester Prof. em. Dr. E. Blancquaert en hijzelf hield een lofredde over zijn voorganger Dr. J. Lindemans.

Als organisator van het dialectopname-archief van het Seminarie voor Vlaamse Dialectologie bewijst Dr. Vanacker ook aan de volkskunde grote diensten. Bij de opnemingen op band vragen hij en zijn medewerkers geregeld naar volkskundige verschijnselen.

R. H.

* * *

Ons lid, de hr. F. VAN BOST heeft op zaterdag 19 december 1964 te Sint-Amandsberg voor de Heemkundige Kring De Oost-Oudburg een voordracht gehouden over Het Gents Muntatelier, geïllustreerd door een kleine tentoonstelling munten uit zijn persoonlijke verzameling.

R. H.

* * *

De Bond en het Gentse Volkstoneel.

In de Arteveldestad werd een vereniging « Het Gentse volkstoneel v.z.w. » opgericht. Het hoofddoel bestaat erin het levend toneel in de Gentse volkstaal

— zoals auteurs het nog schrijven en zoals een ruim publiek het volgt en geniet — steun te verschaffen. Het betreft een aktuele vorm van volkskunst.

De Koninklijke Bond der Oostvl. Volkskundigen heeft onmiddellijk aanvaard met het Gentse Volkstoneel samen te werken en verleende zijn steun, op 26 en 27 november 1964 aan het programma met Romain De Coninck en Leo Martin met zijn orkest. De h. R. Vankenhove voerde er telkens het woord om de werking van de Bond en de aktie in het Museum te belichten. R. v. d. L.

Museum

MUSEUM. — Nieuwe Konservator

Bij schrijven van 10 november 1964 heeft de h. Julien Boes zijn ontslag als konservator van het Museum voor Volkskunde ingediend. Het beheer van de Museumkommissie heeft Lic. Lode Hoste als zijn opvolger voorgesteld. Het schepenkollege heeft vanaf 1 januari 1965 de h. Hoste als konservator aangeduid.
Red.

Boekbespreking

Felix PERSOONS, Naar de Brikken. De Brikkenbakkers uit het Maasland.

Uitgave Davidsfondsafdeling Mechelen-aan-de-Maas, 1963, 47 blz. Tekening omslagblad van E.H. Moors. Illustraties van de auteur. Prijs: 35 F.

Dit werk heeft een biezondere verdienste. De auteur beschikte over geen geschreven dokumenten om te schrijven over de steenbakkers die uit zijn gebied van omtrent 1880 tot 1914 naar het Roergebied trokken. Hij heeft zeer vele personen geraadpleegd en een waardevolle monografie over hun leven en streven in de vreemde samengesteld. Alle gegevens vindt u verzameld: in welke omstandigheden ze leefden, hoe ze aangeworven werden en vertrokken, hoe het werk verdeeld werd en verliep, hoeveel ze verdienden en waaraan ze hun loon besteedden, hoe ze de zondag doorbrachten. Elke handeling van hun zware taak wordt nauwkeurig beschreven en getekend, want de schrijver leverde veertien tekeningen voor zijn werk. • Neen, de man mocht tussen de verschillende handelingen niet treuzelen of aan vermoeidheid denken, wilde hij op één dag 28.000 kg leem met de handen opnemen, in de vorm gooien en af-

strijken en zo de 9.000 brikken bereiken. Sterke mannen die dat vier maanden volhielden. En dat deden de Maaslanders! ».

Dit uittreksel bewijst hoe de studie volgepropt zit met vele en nauwkeurige cijfers en feiten. U vergelijkt het loon van een arbeider in Duitsland en in 't Maasland, voor de ploegbaas, de vormer, de leenmaker of -vaarder, de afdrager en leemsteker, de gruisjongen, de schurger, de inzetter en uitkruier. Een landkaart, een woordenlijst, en een reeks geografische namen bewijzen hoe wetenschappelijk de auteur de studie heeft ondernomen en uitgewerkt.

Naar de Brikken is een knappe uitgave die met rake en rijke trekken het zwoegen van de Maaslandse arbeiders rond Keulen en Bonn levendig tekent. Een verdwenen werkgelegenheid is hier in woord en beeld gaaf bewaard.

R. VAN DER LINDEN

Werner DANCKERT, **Unehrlische Leute, Die verfemten Berufe**. Francke Verlag, Bern en München, 1963, 294 blz. Prijs geb. 24,50 DM.

De titel van het boek heeft voor Nederlandstaligen weinig gemeen met de huidige betekenis van « oneerlijke lieden ». Die « Leute » waarover het boek schrijft waren geen dieven noch bedriegers in de echte zin van het woord. Deze personen genoten in de uitoefening van hun ambt of beroep geen achting bij de bevolking van de middeleeuwse maatschappij.

In het Oostvlaams dialect zouden we deze beroepen « vieze stielen » noemen. Het volk — dat zich roemt op zijn eerlijkheid — wil schijnbaar of in 't openbaar geen contact hebben met de personen die zulk beroep uitoefenden. Het beroep en de persoon zelf werd met een kwaad oog gezien door alle lagen van de bevolking.

De inleiding (blz. 7-20) maakt ons vertrouwd met de betekenis « unehrliche Leute », de oorsprong van het woord en het juridisch aspect van dit probleem in de middeleeuwse maatschappij.

Om de talrijke beroepen methodisch te classificeren heeft de auteur ze gerangschikt in vier grote groepen. In onze verdere bespreking kunnen we ons slechts beperken tot het citeren van personen waarvan de activiteiten algemeen misprezen werden, buiten de wet geplaatst waren of op straf verboden waren.

Beroepen met betrekking tot de dood, het hiernamaals en de dodenverzorging vormen de eerste groep (blz. 23-91). Hieronder vallen: scherprechter, beul, beulsknecht, gerechtsdienaars, « der Fron » (persoon die taboe is); grafdelver; torenwachter en nachtwaker; houder

van stoven (badinstellingen); barbier.

Tot de tweede groep behoren de beroepen die thuis horen in het domein van het leven, de liefde en de plantengroei (blz. 95-164), o.a.: bos- en veldwachter, linnenwever, moleenaar, deerne. Als aanvulling worden het ontstaan en de gebruiken toegelicht van « Fasnacht » (1) en carnaval. De auteur treedt het standpunt bij dat carnaval zou afgeleid zijn van het woord « carus navalis »; in Vlaanderen bekend als « narrenschip ».

De derde groep van beroepen heeft betrekking op de dieren (blz. 167-195). Zo werden als taboe beschouwd: vilder van honden, leerlooier van hondevellen, schaper en herder, zeugesnijder.

In de laatste groep van beroepen treden de elementen aarde, vuur en water op het voorplan (blz. 199-262). Hierbij zijn betrokken: straatkeerder, schoorsteenveger, potten- en tegelbakker, bedelaar, mimespeler, speelman, heldenzanger, toverzanger. Met als toemaatje (blz. 265-283) tollenaars en paria's in de hele wereld.

De opsomming van deze « unehrliche Leute » mag geenszins de indruk nalaten dat al deze lui gedurende eeuwen aan de lage kant van de maatschappij stonden. W. Danckert legt voldoende objectiviteit in zijn betoog om de tijdelijke stempel van dit eerloos bestaan niet blijvend te laten drukken op deze ambtenaars en ambachtslieden. Zijn bronnenmateriaal werd rijkelijk geput uit rechtskundige boeken, mythen, sagen, liederen en volksgeloof, zo-

(1) Zie ook onze recensie van « Fasnacht » door F. K. OPITZ en H. MOHLER, verschenen in Oostvlaamsche Zanten, 39^e jg. (1964), n^r 2, blz. 80. Meer uitleg over de betekenis en de gebruiken van Fasnacht vindt de belangstellende in dit onderwerp op p. 120-124 in het werk van W. DANCKERT.

dat de motivering wetenschappelijk aanvaardbaar is en zijn taboeverklaringen niet op losse hypothetische beweringen berusten.

Alhoewel deze studie hoofdzakelijk gewijd is aan beroepen die geografisch behoren tot het Duitstalig gebied, mogen we zeggen dat de lectuur van het boek ook voor de Vlaamse volkskundigen nuttig en leerzaam is. « Unehrlche Leute »

brengt ons op een terrein dat voor Vlaanderen nog niet systematisch ontgonnen werd. Het onderwerp verdient aldus de bijzondere aandacht van sociologen, historici en volkskundigen. Het boek is een aanwinst voor de wetenschappelijke studie van de volkskunde en kan voor vergelijkende studie nuttig worden geraadpleegd.

M. DAEM

Rose **ELLIOT**, *A Razor for a Goat*. University of Toronto Press, Toronto 5, Ontario, Canada, 1962. 257 p. Prijs : 4.95 dollar.

Elliot Rose is een historicus, die te Cambridge studeerde en doceerde en thans docent is in geschiedenis aan de Universiteit van Toronto in Canada. Als rechtgeaarde historicus is hij een scepticus, beoefenaar van de historische kritiek, maar hij is bovendien een Engelsman, die humor weet te paren aan wetenschappelijke argumentatie. Hij schrijft een wat gealambikeerde, doch voor wie de stof waarover hij het heeft kent, een buitengewoon pittige stijl. De ondertitel van zijn vrij lijvig werk — 257 bladzijden — leert ons dat zijn bedoeling is een « discussion of certain problems in the history of witchcraft and diabolism ». Er bestaat inderdaad in Engeland een heksen- en duivelsliteratuur met pro- en contra-standpunten, vooral om de werken van Prof. A. **Margaret Murray**, schrijfster van ophefmakende werken zoals « *The Witch-Cult in Western Europe* » (1921), « *The God of the Witches* » (1934), « *The Divine King in England* » (1954), enz. zodat in Engeland **courant** gesproken wordt van **Murrayisme** en **anti-Murrayisme** in verband met **deze** bovennatuurlijke **materie**. **Margaret Murray** is immers overtuigd dat er door de eeuwen **heen een godsdienst** van de heksen **heeft bestaan** en dat de God van de heksen **een gehoornde God is**, aan-

beden in de gestalte van een geitebok. Die geitebok wordt dan ver-eenzelvigd met de Duivel of Satan.

Elliot Rose is beslist anti-Murrayist. Naar de titel te oordelen hanteert hij bij het onderzoek van de gehoornde God of de geit het scheermes van de Engelse scholastische wijsgeer uit de middeleeuwen William Occam of Ockham (1290-1349), een Franciskan en zeer oorspronkelijk denker, bijgenaamd de « doodgraver van de Scholastiek ». In zekere zin is Occam een voorloper van de Reformatie door zijn vinnige kritiek op bepaalde begrippen van de Scholastiek. Als logisch denker schaarde hij zich bij voorkeur bij de oppositie, waardoor hij vaak in lijfsgevaar kwam. De « razor », het scheermes van Occam, slaat op het stelselmatig wegscheren van logisch onhoudbare hypothesen.

Tegenover de thesis van de Murrayisten toont hij aan dat er geen spraak kan zijn van een georganiseerde godsdienst van de heksen, het door Miss Murray geponeerde Dianisme (de God is Janus, de mannelijke vorm van Diana, de bekende Nacht- en Jachtgodin van de Romeinse mythologie), en evenmin van een God, die de Duivel zou zijn. Volgens Elliot Rose is er een syncretisme ontstaan, hoofdzakelijk opgebouwd uit middeleeuwse ketterse

bewegingen zoals die van de Catharen (Albigenzen) en de Waldenzen in Zuid-Frankrijk in de 12^e eeuw, uit de latere heksenprocessen van de 15^e en 16^e eeuwen en vooral uit de anti-heksenliteratuur, zoals de Canon Episcopi uit de 10^e eeuw en vooral de « Mallens Maleficarum » (Hexenhammer) van Heinrich Kramer (Institoris) en Jacob Sprenger van het einde van de 15^e eeuw aan de vooravond van de heftigste heksenvervolgingen in West-Europa.

De welbelesen schrijver van dit anti-Murrayistisch requisitoir vermoedt dat de Ordo Vagorum, d.i. de varende klerken, de Goliardi, ook soms de Everaert-broeders genoemd, een hand in het spel hebben gehad. Zij zouden namelijk als geheime secte de rol van heksenmeesters hebben gespeeld, de « covens », d.i. de geheime genootschappen van dertien heksen, hebben geleid en het ritueel van sabbat en zwarte mis hebben ingevoerd. Voor Elliot Rose is de heks een psychopathisch of

neurotisch verschijnsel, dat in alle tijden voorkomt en in bepaalde omstandigheden door bepaalde individuen, de heksenmeesters, worden uitgebuit. De heksenprocessen leren inderdaad dat de slachtoffers van de heksenwaan en de heksenvervolgingen soms, ook zonder « scherp examen », geloofden dat ze heksen waren, geheime krachten bezaten, konden vliegen en zich door de lucht naar de sabbat begaven om hun God, de Duivel, hulde te bewijzen. De heksenbestrijders zagen daarin bewijzen van diabolisme, de Murrayisten geloven eerder aan de overblijfsels van een antieke, prehistorische, heidense godsdienst, die zich onder een christelijk vernis zou gehandhaafd hebben. Elliot Rose heeft zonder twijfel klaarte gebracht in historische problemen in verband met het heksenwezen en het duivelsgeloof, die wetenschappelijke volkskundigen belang moeten inboezemen.

P. DE KEYSER

Edouard DE KEYSER, Un thème de l'imagerie parisienne sous la Restauration. **Le Combat des Montagnes et la Guerre des Calicots**. Paris, Le Vieux Papier. 1964.

Ons medelid, Edouard de Keyser, een Gentenaar die voor zijn zaken sedert ettelijke jaren te Parijs woont, heeft zijn liefde voor de folklore nooit verloochend. Als tpast bi appetite klimt hij in zijn pen en vertelt ons over zijn omvangrijke verzamelingen folkloristica. Dit is nu weer het geval geweest en hij vergast ons eens te meer op een van geest spetterend commentaar over een aantal platen uit het Cabinet des Estampes van Parijs uit de aanvangstijd van de ons ook bekende Louis XVIII, de Restauratie, van 1817-18. De grote openbare aantrekkelijkheid te Parijs was wat we nog heden noemen de « Montagne Rus-

se », in het Frans heette dat « promenades aériennes » ofte luchttreizen. Na de eerste « Montagne Russe » in de buurt van de huidige Place des Termes, kwamen er weldra « Montagnes suisses, illyriennes, égyptiennes » en natuurlijk « françaises ». Er was er een in het centrum van het mondaine leven, in de voormalige tuin met villa van de financier Nicolas Beaujon bij de Avenue des Champs-Élysées, bekend onder de naam van Folie Beaujon. Louis XVIII bracht er in hoogsteigen persoon een bezoek aan. Les Promenades aériennes of Montagnes françaises werd een modewoord en sommige winkelhuizen kozen als naam

voor hun uithangbord: « Aux Montagnes ». De geneeskunde ging er zich in gunstige en ongunstige zin mede bemoeien en natuurlijk de caricaturisten en de vaudevillisten of toneelschrijvers van het ogenblik. Eugène Scribe en Dupin schreven alras een « Combat des Montagnes ou la Folie Beaujon », folievaudeville in één bedrijf. Het stuk kende een ongehoorde bijval, hoofdzakelijk door het vijandig optreden van de « Calicots » d.i. de winkelbedienden van de stoffenfabrikanten, o.a. van « calicot », het modelinnen van de tijd. Deze winkelbedienden, die er prijs op stelden elegant gekleed te zijn, droegen moustaches of snorrenbaarden, eigen aan de militairen uit de tijd van Napoleon, en sporen aan de schoenen. Hun wapen was de maatstok of el. Ze beschouwden zich als beledigd door het optreden in het stuk van Scribe en Dupin van een caricaturaal personage Calicot, gespeeld door de acteur Brunet. Er

waren opstootjes in de schouwburg « Théâtre de Variétés » en relletjes op straat, waar het kwam tot botsingen van de verontwaardigde « Calicots » met de politie. Er werd naderhand ook een soort vrede gesloten tussen het schouwburgbestuur en de « Calicots ». Het bestond erin in een voorspel, het « Café des Variétés », een aantal beroepsmensen te laten optreden, die zich allen ten onrechte beledigd gevoelden in hun beroepseer, omdat ze ander-mans censuur niet konden verdragen. Kortom deze strijd der « Montagnes » en de oorlog der « Calicots » werd een dankbaar thema voor de Parijse prentkunst onder de Restauratie. Dit te onderstrepen en te verklaren was het enige doel van Edouard de Keyser, die eer haalt van de fraaie presentatie en de voorbeeldige illustratie van de bekende en befaamde vereniging van « Le Vieux Papier » van Parijs.

P. DE KEYSER

Kerstboek 1964 voor Het Land van Asse. Uitgave Missieseminarie Walfergem-Asse. 32 blz.

De rijk geïllustreerde brochure brengt naast de klassieke gegevens van de religieuze Kerstviering gedichten, een Kerstverhaal van Eugene van den Broeck « **Het Kerstkind van Rieken en Delleken** », dat verhaalt waarom een herbergier zijn uithangbord veranderde: « De Hopzaak » werd « In de Drie Koningen ». De volkskundigen zullen Eugene van den Broeck nochtans meest danken in deze uitgave voor zijn bijdrage: **Alles met de Schaar.** Kerstmis in wit en zwart. De auteur verstrekt er geschiedkundige bijzonderheden en uitleg over de volkskunst van het papierknippen. **Eerst** zoekt hij een bepaling en verklaring van het gegeven: silhouet, schaduwbeeld, papierknipsel of **schaarknipsel**. Van wanneer dateert deze kunst? In de achttiende eeuw lieten de gewone mensen hun por-

tret knippen. Olieverfportretten waren te duur. Waar vinden we wat van deze kunst is overgebleven? In musea, in antikwiteitenwinkels, enz. Andere vragen komen aan bod. Waarom en waarvoor werden de silhouetten geknipt? Als geschenk voor bruid of bruidegom, voor de ouders bij een gouden bruiloft en dies meer. In vreemde landen is deze kunst wel teloor gegaan, bij ons ook, alhoewel we enkele vaardige en waardige artiesten als beoefenaars kunnen aanstippen, b.v. de Gentenaar Roger de Ruyck.

Het artikel bevat zeven knipsels die de auteur zelf met een grote schaar heeft gesneden. Men leest niet alleen over deze ongewone kunst. Men krijgt tevens richtlijnen om ze te beoefenen.

R. VAN DER LINDEN

Dienst voor Volkskundige Opzoekingen

Vrolijke Doodsbrieven vol humor en gal

1. Een lastige vraag

In een franstalig dagblad heeft de journalist H. Frenay-Cid een kies vraagstuk aangesneden: « Hoe lang moet een volkskundig gebruik bestaan om volwaardig als een traditie beschouwd te worden ? » (1) Het gaat niet op hier deze vraag te beantwoorden of het vraagstuk te ontleden. In de loop van de laatste decennia verschenen herhaaldelijk doodsberichten van levenden met wie men spot of die men verwenst. De volkskundigen hebben tot op heden weinig of geen aandacht aan deze dokumenten besteed. Het past wel ze te belichten en te situeren. (2)

2. Wie zendt dergelijke doodsbrieven ?

In het **leger** bestaat de traditie, dat de soldaten bij hun afzwaaien « doodsbrieven » verzenden. Het is nochtans minder bekend, dat ook politici of liever, dat **politieke partijen** de dood van hun konkurrent mededelen. Dergelijke berichten bestaan voor 1881, 1909, 1913, 1918 en voor 1964. **Leerlingen** die hun humaniora beëindigen, of **studenten** die de universiteit verlaten, seinen eveneens hun dood. We bezitten zo'n doodsbrief van humanioraleerlingen uit Izegem voor 1955, uit Aalst voor 1951, uit Oudenaarde voor 1962, enz. **Voetbalploegen** die naar een lagere afdeling zakken, betreurden ook hun verandering van staat met een doodsbrief, zoals de Royal Racing Club de Gand in 1953, de ploeg van Duffel in 1958, het falen van Anderlecht in de Europacup anno 1963; de wereld van de sport omvat tevens de **renners**. Toen Keizer Rik van Looy onttroond werd te Ronse in 1963, verspreidden onbekenden doods-brieven, daarna eveneens na zijn opgave in de Ronde van Frankrijk in 1963 en bij zijn nederlaag in het wereldkampioenschap te Sallanches in 1964.

In de lente van 1961 kwam de **techniek** in de wereld van de doodsbrieven terecht, want een firma meldde met dergelijk bericht het overlijden van de cementen paal voor elektriciteit, telegraaf en telefoon, waar een ondergrondse kabel zijn recht kwam opeisen. Het milieu van de **kunst** wou niet ten achter blijven en trad in het brandpunt van de belangstelling door « Het Non-Figuratieve Verven » symbolisch te doden. Voor deze brief kunnen we geen datum verstrekken, maar hij behoort zeer waarschijnlijk tot de jaren 1962-1963.

Deze rouwbrieven bestrijken dus verschillende aspecten uit onze omgeving.

Zij die dergelijke teksten opstellen, verzenden en verspreiden, geven de indruk een instelling — het leger, de school — of een persoon — de politicus, de sportman — wetens en willens te kwellen en met een spot- en schotschrift aan te vallen, ofwel willen ze eenvoudig hun verandering van staat in een spotschrift aan verwanten en bekenden mededelen. Ondergeschikten, soldaten, leerlingen wensen natuurlijk niet de dood van iets of van iemand; ze verlangen in hoofdzaak een definitief afscheid niet alleen en zozeer van het leger, maar verwensen een wederoproping; ze verlangen een afscheid van een persoon, zo voor de leraar in Gent, of een verdwijnen van de franstalige Majoor Kop-Af in 1909, enz.

Komt hier tegelijk het volksgerecht en de volkshumor om de hoek kijken? De volkswuede keerde zich tijdens de laatste jaren herhaalde malen tegen vooraanstaande personen, in een symbolisch gebaar om te doden op afstand. We zagen het ophangen van stropoppen die ministers of politieke leiders voorstelden, tijdens de schoolstrijd, tijdens de beroering van de taalwetgeving — b.v. minister Gilson als stropop opgehangen aan de schandpaal te 's Gravenbrakel —; bij betogingen tegen de artsenstaking in april 1964 droeg men borden « Wijnen aan de galg », om zich aldus tegen de aanvoerder van de stakers te keren.

Het is mogelijk bij de studie van de doodsbrieven voor levenden een moreel, psychologisch en sociologisch standpunt in te nemen; vorm en inhoud en alle standpunten samen binden ze totaal op het terrein van de volkskunde.

De massa keert zich tegen sportkampioenen die onttroond worden of tegen voetbalploegen die zakken; het volk ziet, voor een deel althans, een koers en een voetbalvertoon niet meer als eerlijk spel en sport, maar als een gek ploegverband, waar verscheidene mannen op ongezonde wijze wedijveren in een ploeg of een stal, waar soms omkoperij bij betrokken is en waar verkoop van spelers uit voortvloeit. Het leedvermaak en de afgunst komen erbij te pas. De gewone man is soms geërgerd door de loftrompet van de krant over één persoon of ploeg, en vindt het (h)eerlijk, dat ook deze vereerde man of ploeg eens een flauw figuur slaat. De wrok van de intellektueel treedt wellicht op de achtergrond, wanneer de man met een diploma vaststelt hoe armtierig de geestesarbeid vergoed wordt in verhouding tot de sportprestaties. Regionale en lokale groeperingen en toestanden spelen vanzelfsprekend een rol.

De klemtoon valt spijs alles op het element humor, op pret en jolijt, op de geest van Reinaert, van Uilenspiegel en van Pierlala, die vol- en dolgraag hoogstaande personen neerhaalt en onverkwikkelijke toestanden hekelt.

* * *

De rouwbrieven vertonen gewoonlijk volgend uitzicht :

- 1) de zwarte omlijsting;
- 2) een kruisteken of een in memoriam-vignet;
- 3) de lijst van familieleden;
- 4) de vermelding van de overledene met de plaats en de datum van geboorte en overlijden, met zijn titel(s), ere- of ordeteken, ontvangen sakramenten;
- 5) de begrafenisdag, de plaats van samenkomst, de laatste rustplaats;
- 6) een slotformule.

3. Soldatenbrieven

Deze karakteristieken treft u aan in de rouwbrieven van soldaten, in elke mogelijke vorm van parodie. De oudste exemplaren vertonen de sterkste gelijkenis met de werkelijke doodsbrieven. De sociale evolutie rond de eeuwwisseling kunt u zeer duidelijk vaststellen in de soldatenbrieven; vaak kunt u ze beschouwen als voorbeelden van plumpe soldatenhumor; enkele zijn over het algemeen niet geheel taktloos.

In vele gevallen verdwijnt kenmerk 2. Een zinnebeeldig anker-motief, een insigne van een legereenheid, een biezonderheid van een kazerne vervangen het, ofwel een tekst : « **O Heer, van Sabel, Karabine en Lans, verlos ons!** » of « **Gegroet, o Vrijheid, onze enige Hoop** », enz.

De lijst der familieleden biedt de mogelijkheid typische kenmerken van het leger op spirituële wijze weer te geven.

In bijlage 1, 2 en 3 vindt u de voorpagina en binnenbladen van een rouwbrief, ontleend aan Hobbywereld, Ruilmaandblad, 1e jg., juli 1962. Kessel-Lo.

* * *

Kenmerk 3 verklaart, dat de verwanten de eer hebben « **met onblusbare smart** » « **de verwisseling van de biezen naar de klavers** » mede te delen van soldaat-milicien « **dwangarbeider der Karabiniers- Wielrijders, de Zwarte Duivel** », enz.

De ridderorde straalt meest als « **Patattenjasser** ». Alle graden komen in aanmerking: **erekruis, ridder, groot-vizier** (sic!). De invloed van Duitse uitdrukkingen weerspiegelde zich in brieven van 1945 en volgende jaren: « **gedekoreerd met het IJzeren Kruis met patattenloof en Keukenafval** » en « **Hij diende het Vaderland** ». Brieven van recente datum stippen aan « **Werkend Lid van de N.V. Autostop** » en « **Voorzitter van het Gezelschap „Kantien en Bierstuben”** ». De laatste drukwerken maken, in tegenstelling met vroeger, veel meer gewag van onderscheidingen, niet alleen als gevolg van militaire decoraties, maar tevens onder invloed van moderne doodsbrieven, waarop dergelijke ereblijken veelvuldiger voorkomen.

Piotten blijken allerlei sakramenten te ontvangen, als « **HH. Straffen der Genie** » en « **Troostmiddelen van de C.S.U.** ».

De aanwijzing van de uitvaartdag bevat allerlei gegevens: « De lijkdienst zal plaats hebben op ... om 8 ure 's morgens, op de koer der Kazerne ... » — « Het lichaam zal op dezelfde dag toekomen in de statie van ... » — « Het stoffelijk overschot, wapens en klederen, zal gelegd worden in de familiekelder der Kazerne ... » — « De metten zullen gezongen worden in de herbergen ... » — « Gedurende tien jaar zal er een jaarlijkse dienst gedaan worden in de loop der maand november in de herberg ... » — « Noch bloemen, noch kransen, alleen hartversterkende dranken ».

In verband met de slotformule hebben uitgevers teksten, feitelijk bestemd voor bidprentjes, parodiërend op soldatenbrieven aangebracht. Een paar voorbeelden:

« Hij heeft gestreden met onverschrokken dapperheid als een waardig Carottier » — « Vaarwel, duurzame schachten, valt ons vertrek u lastig, weent niet ! Maar bidt de Kommandant, opdat ook gij het huis der dépôts zoudt mogen binnentreden ... » — « De goedertierenheid van mijn Kommandant weze mijn geluk (100 dagen arrest) » — Mijnheer het Regiment biedt u zijn hartelijke deelneming van troost en moed aan ».

Berichten uit dagbladen leveren eveneens inspiratie: « De vrienden en kennissen die vergeten werden, worden verzocht zo spoedig mogelijk het nodige geld op te sturen », of « dit bericht geldt als enige kennisgeving ».

De ingekankerde gewoonte alleen de voorzijde van doodsbrieven te bewaren laat niet toe na te gaan sinds wanneer men de overige bladzijden heeft bedrukt. De vroegste brief uit onze verzameling, aldus opgesmukt, dateert van omstreeks 1911.

Recente brieven bevatten een overvloedige tekst op de tweede en de derde bladzijde. Wangebeden of wilde gebeden komen erop voor. Naast een Onze Vader, een Wees Gegroet, een Akte van Berouw, het Credo van de Klas, de Vijf Geboden van de Chauffeur, schuiven er geestige definities tussen:

- De rekrutering = de lijdensweg van een kind.
- De solde = de zon in de kantien.
- De turnzaal = sterrenparade.
- De garage = doorbrekende geluidsmuur.
- De waszaal = toevlucht der dorstigen.

De tekstrijke moderne afzwaaiberichten vinden vermoedelijk een verklaring in de betere levensstandaard en een degelijker kennis van het Nederlands.

Een ruim deel van de humor vindt zijn oorsprong in het driedelige ideaal van elke « ware superancien », a/ niets moeten uitrusten; b/ overvloedig drinken; c/ avonturen met vrouwen beleven. Deze betrachtingen zijn op allerlei manieren verwoord. Let op het meest illustratieve en onschuldige voorbeeld voor elk punt: a/ Verlof vragen was zijn levensideaal en altijd sprong hij bij waar niets te doen was; b/ Zattericus zattericorum. Et in saecula saeculorum; c/ Specialist in het ontnemen van andermans lief.

De keerzij van de medaille brengt een ander aspekt, want na sommige grappige doodsbrieven volgt een tragedie. We lazen de pseudo rouwmare van « Mijnheer Odilon de Ruyver » die « **het 8^e Linieregiment en zijn edele familie verlaat** », maar kort nadien reeds in september 1914 te Kontich sneuvelde. De twee wereldoorlogen dragen er schuld aan, dat menig vals overlijdensbericht spoedig in een werkelijk veranderde. (3)

De legeroverheid duldt de besproken brieven niet. De afzwaaiende piotten verzenden ze dus ook niet met de militaire post.

In de loop der laatste jaren heeft Milac een andere niet verboden type van afzwaaimare verspreid. Deze kaart vertoont gelijkenis met een geboortebericht. De soldaten kunnen ze verkrijgen via de aalmoezenier. Deze kaarten zijn niet gespeend van een zekere humor en van karakteristieke termen, maar ze missen het volks element en leunen niet rechtstreeks aan bij de traditie. Volledigheidshalve hoort hier een model. Bijlage 4.

Het valt lastig juiste of betrekkelijke data te verstrekken voor het ontstaan van de soldatenbrieven; ze zijn alleszins de oudste in deze aard. Wellicht heeft de Garde-Civique het recht de eer op te eisen, dat voor haar de eerst bekende doodsbrief bestemd was. Hij dateert gewis uit het begin van de negentiende eeuw en bevat een reeks strofen, onder het doodsbericht. Elke soldaat krijgt voor zich een stroof, waarvan de slotverzen in het keukenlatijn gesteld zijn. Bijlage 5. U vindt meer inlichtingen over de Garde-Civique of de Burgerwacht in het hoofdstuk nopens de politieke gebeurtenissen, bij de geschiedenis van majoor Kop-Af.

* * *

Waar halen de miliciens de humoristische en spottende brieven ? We raadpleegden oud-gedienden van verschillende leeftijd. De oudste zegspersoon verklaarde : in een dagbladwinkel; een jongere sprak van de typische soldatenwinkeltjes dewelke u in de buurt van elke kazerne aantreft; een andere verklaarde, dat men dergelijke brieven moest bestellen in een Limburgse drukkerij. Op het ogenblik zijn twee soorten doodsbrieven in omloop, nl. degene waar men zelf de familienaam en andere gegevens moet invullen en andere waarop men de naam van de afzwaaiende piot kan laten drukken. De verzamelde rouwbrieven bieden slechts een schamel beeld van een oude gewoonte; daarom bestaat nog geen kans een opsomming van uitgevers te verstrekken; nagenoeg de meeste garnizoenplaatsen kennen uitgevers van dergelijke rouwberichten. (4)

* * *

De aankomst van zulkdanige berichten bij verwanten en kennissen veroorzaakte wel eens hevige emoties en dit niet uitsluitend in de periode vóór 1914. Aldus ontving een landman van Sint-Maria-Latem zulk bericht, waarop hij de naam van zijn broeder kon spellen. Daar hij haast niet kon lezen, liet hij alles in de

steek en snelde recht naar de gemeentesekretaris en verzocht hem wenend de brief te willen voorlezen. Daar is ons een geval bekend van 1962, waarbij de moeder, nochtans een verstandige vrouw, haar zelfbeheersing verloor, bij het openvouwen van dergelijke brief. De zoon had het niet nodig geoordeeld iemand van de rare gewoonte op de hoogte te brengen.

Het opspeuren van deze dokumenten laat ervaren, dat ze gelijk de ware doodsbrieven en -prentjes, gewoonlijk niet lang worden bewaard. Zulke brieven worden niet alleen naar de woning van de afzwaaiende piot gestuurd, maar ook naar de herberg, waar hij lid is van een of ander groepering. In dit laatste geval hangt de baas het bericht aan de tapkraan of aan de wand.

4. Doodsbrieven bij politieke gebeurtenissen

In de vorige als in de huidige eeuw bestaat het gebruik, dat een politieke partij of dat onbekenden werkelijke schotschriften verspreiden naar aanleiding van de verkiezingen of andere gebeurtenissen. De oudste brief, dato 1881, blijkt van de katolieken te stammen en is tegen de liberalen gericht. Bijlage 6.

De brieven vertonen niet telkens hetzelfde formaat; soms is het vertikaal, soms horizontaal. De politieke doodsbrieven leggen getuigenis af van een felle, hartstochtelijke toon; ze hekelen soms één kandidaat, soms de hele partij.

Kenmerk 1, het vignet, verschilt: een doodshoofd, een nar, een grafsteen, een Latijns kruis, een Frygische muts. De naam van de overledene varieert: « **Eugenius Gever van Kandy** » — « **Suikereren Eugeen** » — « **Marjana, Franka Kartel** » — « **Clerico - Liberalo - Socialo - Rommelzoo - O - regering** », enz.

De vermelding « voorzien van de H. Sakramenten der stervenden biedt als variante: « **voorzien van de beste overtuigingen** » — « **bediend met de nodige geldige briefkens** » — « **bediend van ... buizen** » — « **bediend van een kolossale buizenvracht** », enz.

De slotformule biedt een laatste kans tot uitbraking van gal: o.a. « **dat hun dwaze gedachten veranderen** » — « **miserere meus** » — « **dat hij zijne buis ontvange in vrede** » — « **hun misbakken kind ruste ontevreden** » — « **dat hare Ziel in Vrede ... bonen ete** », enz.

Indien deze berichten dikwijls gekenmerkt worden door spirituele humor, iets gemeen met de studentikoze brieven, dan kan men hetzelfde getuigenis niet afleggen voor de politieke doods-brieven, verspreid bij het einde van de twee wereldoorlogen. Het gaat er om plumpe humor. In vergelijking met de samen vermelde « **Dolf Hitler en Benito Mussolini** » is dit betreffende keizer Wilhelm II biezonder heftig. Men spreekt er van « **zijne kortarmige verwaande Hoogheid Ex-Keizer Wilhelm de Zot, Zwijnenhoeder**, » enz.

Het scheldproza bevat niettemin fijne humor: « **De dood welke onvermijdelijk het gevolg wezen zal van het moeilijk verteren eener opgediende Marne-yonnaisesaus en het overvloedig drinken van IJzer-houdende water, wordt weldra verwacht** ».

Op de rouwberichten van keizer Wilhelm treden de keizerlijke familie en diverse medewerkers als aankondiger op; voor de doods-brieven van Hitler en Mussolini zijn het de ministers van de ver-bonden landen, ofwel enkele Belgische satellieten.

In de reeks van de politieke dokumenten hoort een brief van 1909. Het betreft een incident in verband met de taalwet te Ant-werpen. Dus komt de politiek in dit kader. Wat heeft zich voor-gedaan? Een toenmalig blad, Le Matin, situeert de zaak aldus: Na het vertrek van de Koning waren de jagers-verkenneren naar de Kunstlei gekomen om daar uiteen te gaan. (13 juni 1909) Ma-joor Albrecht gaf, tegen de stellige voorschriften van de wet in, het bevel om de rangen te verbreken in het Frans. Toen riep een man uit het volk: In het Vlaams! De majoor gaf de roeper een sabelhouw op het hoofd, met het gevolg dat dezès hoed gekloven werd. De journalist besluit zijn relaas met de zin, dat de jagers hun overste toejuichten om die daad. Daarna werd een aanplak-brief in de stad uitgehangen die verdere inlichtingen verstrekt: de getroffen persoon kon een tweede slag ontwijken en werd dan door enkele jagers vervolgd tot in een koffiehuis, waar hij zich moest verschuilen om door de dappere jongens (?) niet afge-ranseld te worden.

Bij het ontstaan van de Belgische staat werd overgegaan tot de stichting van de Burgerwacht, beter bekend onder de term Garde-Civique. Het betrof een grondwettelijke instelling om de orde te handhaven en desnoods het leger bij te staan. De burgerwachten verkozen zelf de gegradeerden van de compagnie; de koning be-noemde de officieren van het hoofdkwartier. Majoor Albrecht werd in de volksmond voortaan Majoor Kopaf. Dit feit heeft voorzeker fel bijgedragen tot de vervlaamsing van de Garde-Civique. Bijlage 7. (5)

De Expo van '58 leeft nog in het geheugen van elkeen. Maar de stad Gent richtte reeds veel vroeger een internationale Expo in, nl. in 1913. Bij het sluiten van de tentoonstelling in de maand november verscheen een doodsbrief om het pijnlijk overlijden te melden met een deficit van 4.000.000 F, hetgeen in die periode een fantastische schuld moet geweest zijn. Burgemeester en ge-meenteraadsleden van Gent behoorden tot de inrichters en waren aldus verantwoordelijk gesteld voor het verlies. Daarom komt deze karakteristieke doodsbrief bij de politiciers terecht. Bijlage 8.

Om te besluiten belanden we heel en al in de aktualiteit met een dokument van 1964. Bij koninklijk besluit van 1 juni 1964 kwam Groot-Izegem tot stand. De burgemeester van een dorp dat in dit grote complex opgeslorpt werd, moest voor het verlies van de zelfstandigheid boeten door het verspreiden van een doods-bericht. Natuurlijk pasten daar andere beschuldigingen in het kader. U vindt alleen de voorzijde van het dokument. Beide binnenbladzijden waren volgedrukt met lokale, persoonlijke zin-spelings en feiten. Bijlage 9.

5. Doodsbrieven voor leerlingen en studenten

In sommige scholen en aan de universiteit houden leerlingen en studenten, na het einde van hun studies, de schilderachtige gewoonte in eer, een rouwbericht te sturen bij de verandering van staat. Deze brieven vertonen helemaal geen eenvormigheid. Elk exemplaar is een totaal ander geval.

Een brief van de universiteit te Leuven omvat verschillende fakulteiten en vertoont fel gelijkenis met de traditionele vorm. Bijlage 10.

* * *

Voor de humaniora krijgt de overledene telkens de naam « Rhetorica » met een of ander voor- of toevoegsel. We noteren: **Miss Retorica — Barones Reto de Rica van Blokkegem d'Examens — Rethorica van Blokkeghem — De Retorica 1962**, enz. Als verwanten van de overledene treden op: de leraars (of leraressen) met als kenmerk een typisch gezegde of kenmerk van hen, of vervormingen van Latijnse, Nederlandse en Franse auteurs en van wetenschappelijke vakken. Bijlage 11, 12, 13, 14.

In onze verzameling berusten brieven uit vrije en officiële scholen van Izegem 1955, Aalst 1957, Zottegem 1958, Roeselare 1960, Izegem 1961, Dadizele, Ronse, Oudenaarde, Michelbeke 1962.

Deze opsomming wijst op een verspreiding voor Oost- en West-Vlaanderen. Het is ons niet bekend in hoever dergelijk gebruik zou verspreid zijn in andere streken.

In een Gentse onderwijsinstelling hebben de leerlingen omtrent 1960 een doodsbrief van hun leraar « Frans » verspreid. Dit bericht levert het bewijs, dat de doodsbrieven voor levenden onwillekeurig in alle kringen en standen zijn verspreid, want het is in het Frans opgesteld. Ook in de sekte Gand Français doet men wellicht onbewust aan folklore. Bijlage 15.

6. Studenten en een bierhuis

Het is een openbaar geheim, dat studenten veel belang stellen in de herbergen. Ze hebben er hun lokaal, én in de geboortestreek, én in de universiteitsstad. Wanneer dergelijk lokaal verdwijnt, hoort er wel een rouwbrief bij en zeker wanneer het haast een historisch gebouw betreft dat gedurende meer dan twee eeuwen de dorstigen heeft gediend. Bijlage 16.

De eigen tijdsgeest is er zeer sterk in weerspiegeld.

Dergelijk dokument kan wellicht als een unicum gelden.

7. Benners en voetbalploegen

Een sportman woont de zondagnamiddag de match van zijn ploeg bij en leest en herleest de maandagochtend het relaas over de match; hetzelfde betreft de supporter die met de renner naar een koers trekt. Het leven van de ploeg of van de renner is voor een bepaald, soms ruim deel zijn leven.

Als een ploeg moet zakken, verkrijgt dergelijk feit de waarde van een ramp, maar er bestaat kans de vernedering humoristisch op te vatten door dit feit langs een doodsbrief mede te delen. Zo voor **Racing Gent** in 1953, voor de **Koninklijke F.C. Duffel** in 1958, enz. Bijlage 17.

In het dokument van Gent komen vooral de ploegen naar voren, die in het betrokken competitiejaar de teruggang veroorzaakten.

De brief van Duffel vult voor meer dan de helft het blad met namen van personen, die het overlijden aankondigen. Ere-Voorzitter, voorzitter, ondervoorzitters, sekretaris, penningmeester, bestuursleden; elkeen die bij de ploeg hoort, krijgt zijn beurt; 22 personen staan in het rijtje, de verslaggever, de trainers, de verzorgers en valiezendragers, kaartjesscheurders, en tot slot treden « Mijnheer Tik-Tok Tik-Tik Anti-supporter » en « Mijnheer François Andries Anti-supporter » op.

Bij de leerlingen stelden we vast, dat ze er niet voor terugdeinsden het doodsbericht rond te sturen van een leraar, van wie ze nog les kregen. In de wereld van de renners heeft de keizer van Herentals **Rik Van Looy** er moeten aan geloven. De nederlaag te Ronse in 1963 gaf aanleiding tot een eerste doodsbrief. Dergelijke brief krijgt telkens een andere waarde, overeenkomstig het standpunt dat u inneemt. Een hartstochtelijke supporter spreekt terstond van eerroof. De trawanten van de tegenstander Beheynt vinden het een spitsvondige spotternij. De volkskundige ziet er een vorm van het volksgerecht in, de houding van de massa die niet aanvaardt, dat een keizer van zijn troon stort, maar het geheel blijft een efemeride, een eendagsvlieg, want het blijft lastig reeds enkele weken na het verschijnen nog een brief op de kop te tikken. Intussen speelt ook hier het element humor de hoofdrol. Bestaat er bij de renners ook een school, vermits « **Het Instituut Van Steenberg** » er pronkt ? In welk woordenboek treft u het woord « **zweetopkoper** » ? U hoeft het echter uit te vinden. De kennisgevers krijgen ook een duit uit het zakje : Pino Cerami die hem Frans en andere zwans leerde, Planckaert, het betaald trekpaard, Driessens, de geldteller, Sorgeloos een slipdrager. Daar bestaan varianten, want onze verzameling telt drie brieven; in de ene is E.P. Noël Foré de officiant, terwijl in de andere E.P. Stablinsky optreedt. Ligt de plezierige vondst er in een renner als drukker aan te geven ? Deze brief, scherp en schamper, vol humor en lol, naargelang uw standpunt, behoort voor de wereld van de sport reeds tot het verleden. Alleen de volkskundige ziet er een raar dokument in om een ongewone wedijver van een bepaalde periode te situeren. Bijlage 18. (6)

Na de opgave van Rik Van Looy verscheen een ander doodsbericht, hetwelk eerder als een santje moet gerangschikt worden. We geven het voor de rareiteit.

Onze verzameling bevat vier doodsbriefen van Rik Van Looy, die niet zo volledig en systematisch opgesteld zijn en die verspreid werden, de ene in Brussel, de andere in Hasselt.

WEES ZIJN NAAM INDACHTIG

RIK VAN LOOY

Iste Luitenant van Rik 1
Keizer van Herenthals
Directeur van het circus Solo
Verzamelaar van straatstenen
Leraar van Jokke Wouters
Dienaar van het Rode Kruis en kost-
ganger der hospitalen
Schandelijk verraden in het Wereld-
kampioenschap 1963
Bergkoning in Ronde van België
Plunderaar in Ronde van Italië
Opgegeven in Ronde van Spanje
Opgegeven in Dauphiné
Opgegeven in Ronde van Frankrijk die
hij zo glorieus ging winnen
Dik betaald om clown te spelen in de
Ronden
Jammerlijk ten val gebracht en opgegeven
in de 3e rit tengevolge zijn verwondingen.
Hopende op het Wereldkampioenschap
gaat hij nu op rust in Geel!

8. Kunst

Na 1960 kwam er heel wat beroering in de kunstwereld. De glorieperiode van de abstrakte artiesten bleek tot het verleden te behoren. De figuratieve kunst meldde dit verdwijnen via een doodsbrief van Jef Wauters. Als eigen kenmerk van de kunstwereld treedt hier de waarde van recensies in weekbladen naar voor. Officiële beschermers en spekulerende (kunst)kopers krijgen er van langs. Bijlage 19.

9. Techniek

Soldaten, keizers, studenten en leraars kregen een ongewone pluim. Waarom komt de techniek niet aan de beurt? Het verdwijnen van onze cementen palen in de straten en het leggen van elektrische ondergrondse kabels weerspiegelt zich eveneens in een doodsbbericht. Een kabel van koper, papier, jute, enz. verdwijnt na een kortstondig bovenaards bestaan zestig centimeter onder de grond. Daar komen vele technische termen, uitdrukkingen van een officiële begrafenis en bier te pas. Bijlage 20.

Renaat van der Linden & Gerard Simons.

Vervolg en Bijlagen in nummer 2.

(1) Le Soir, Brussels dagblad, 21 aug. 1964.

(2) Als gevolg van onze oproep in de dagbladen, groep « De Standaard », Brussel, ontvingen we dertig zogenaamde **doodsbrieven**, waarvan haast de helft voor levende soldaten, twee politieke doodsbrieven, dertien voor leerlingen die hun humaniora eindigen, slechts één in betrekking tot dieren.

PEETERS, Dr. K.C. : Volkskundige Aantekeningen, Antwerpen, 1962, blz. 48. Tien recente publikaties in betrekking tot het soldatenleven werden opgegeven. Alleen J. VAN HAVER, « De Folklore van het Militaire Leven ». Het Leger - De Natie VI (1951) blz. 100-102, behandelt de militaire doodsbrieven. K. TER LAAN : Folkloristisch Woordenboek van Nederland en Vlaams België, 's Gravenhage 1949, vermeldt ze niet.

In 1961 had in het Antwerpse Volkskundemuseum een tentoonstelling plaats, gewijd aan Leger en Volksleven. Militaire doodsbrieven werden geëxposeerd. Zie Katalog 18 november 1961 Leger en Volksleven. De Tentoonstelling, samengesteld door Dr. W. v. NESPEN. De adjunkt-konservator W. van Nespén bezorgde drie doodsbrieven voor onze studie.

Het zou zeker de moeite lonen het element « dood en humor » met betrekking tot het volksgerecht verder uit te pluizen, in verband met de paragraaf drie op bladzijde 35. Zo onthult Britannica Book of the year 1963 van de Encyclopaedia Britannica - London de triomfantelijke intocht van G. Borg Oliver als eerste-minister van Malta; achter de wagen van de premier volgt een in de hoogte geheven doods-kist met een geraamte beschilderd, dewelke de verslagen Dominic Mintoff en zijn Labour party verbeeldt. (tekst en foto op blz. 300) Dit geschiedde in 1962.

Was het u bekend, dat een rechtbank Lieven Bauwens (Gent 1769 - Parijs 1822), grondlegger van de katoenspinnerij in onze gewesten, te Londen bij verstek vonniste? Toen ze hem ter dood veroordeeld had, « werd Bauwens op een Londens plein in beeltenis gehangen ». Henri PIRENNE. Geschiedenis van België. Van het einde van het Spaans regime tot aan de Belgische Omwenteling. Brussel, blz. 396.

(3) Odilon de Ruyver, ° Mater 27 september 1882, zoon van Evarist en van Constance Verbeken, echtgenoot van Emma Reynaert.

(4) Drukkerij Haletra, Helchteren. Uitgave René Simon, Leopoldsburg. Drukkerij J. Simoens-Eliaert, Rozelaarsstraat 1, Brussel 1. Frans Simons ° Burcht 1886, « diende » bij het 3e Jagers te Voet te Doornik, zwaaide af in 1911, vermeldt als vindplaats van doodsbrieven : dagbladwinkels; Alfons Cappyn, ° Borgerhout 1909, ingelijfd bij de Spoorwegtroepen te Hoogboom, zwaaide af in 1931, duidde aan : soldatenwinkeltjes. Ook gegevens ontvangen van Frank Wijgers, ° Antwerpen 1943, opgeroepen in het Centrum van de Administratieve Dienst te Mechelen en gemuteerd naar Soest (3e K.S.G.). Fr. Wijgers seinde tevens het gebruik dat een afzwaaiende soldaat een « doods-kistje » aan de « kit-bag » hangt.

(5) De katalogo van de tentoonstelling Leger en Volksleven (2) vermeldt bladzijde 7 : « Een van de meest markante feiten uit het roemrijke leven van de Garde-Civique is zeker wel het voorval geweest met Majoor Kopaf. Het is dan ook niet verwonderlijk, dat zo iets bij en door het volk vereeuwigd werd in liedjes, postkaarten ... » De doodsbrief wordt niet vernield.

(6) De doodsbrief van Rik Van Looy is een eerste maal gepubliceerd in het dagblad « Het Laatste Nieuws » Brussel op 5 februari 1964, met een artikel van Piet Korrel en een verwijzing naar de oorsprong van de brief in onze verzameling. De houding van enkele lezers die schriftelijk reageerden, was zeer verschillend. Enkele personen beloofden een doodsbrief van voetbalploegen, o.a. Cools Gommaar van St.-Katelijne-Waver, De Brauwer van Anderlecht. Alhoewel Piet Korrel klaar het element humor in de doodsbrief had omlijnd, voelden sommige supporters van Rik Van Looy zich vreselijk beledigd en reageerden door in hun schrijven een doodsbrief van Beheyte op te stellen. Aldus trachtten ze lucht te geven aan hun verontwaardiging.

KONINKLIJKE BOND DER OOSTVLAAMSE VOLKSKUNDIGEN.

Vereniging zonder winstoogmerk

De Bond ondersteunt het Museum voor Volkskunde, geeft sedert 1926 Oostvlaamsche Zanten uit, afzonderlijke Bijdragen en sedert 1957 Mededelingen van de Dienst voor Volkskundige Opzoekingen.

Samen met de Museumkommissie richt hij kosteloze openbare voordrachten, tentoonstellingen en manifestaties in, alsook de tweejaarlijkse wedstrijden van het Alfons De Cock-fonds.

Samen met de Kommissie voor Kulturele Aangelegenheden van het Provinciaal Bestuur richt hij insgelijks «Enquêtes» over volkskundige verschijnselen van de provincie Oost-Vlaanderen in.

De bibliotheek en het archief van de Bond en van het Museum voor Volkskunde berusten in de zetel, Kraanlei 41, Gent.

Een lid van de Bond werkt mede aan de verrijking van het Museum door de studie van de volkskunde in 't algemeen en van het Oostvlaams Volksleven in het bijzonder, ten eigen bate en in dienst van de volksopvoeding. Museum, tentoonstellingen, poppenspel en feesten zijn gratis toegankelijk op vertoon van de lidkaart.

Bestuur van de Bond: Ere-voorzitters: Prof. Em. Dr. P. de Keyser en F. Van Es. Voorzitter: Lic. R. van der Linden. Ondervoorzitters: J. Pieters en Pr. Luyckx. Sekretaris: M. Broeckhove. Penningmeester: R. Depoorter. Archivaris: M. Van Wesemael. Bibliotekaris: Dr. R. Haeseryn. Leden: Lic. H. Arens, J. Boes, Lic. M. Daem, G. Hebbelijnc, Lic. L. Hoste, Dr. Nowé, Fr. Van Bost, R. Vankenhove, G. Van Peteghem, G. Weze.

Dienst voor Volkskundige Opzoekingen: Prof. em. Dr. P. de Keyser, F. Van Es, M. Van Wesemael, J. Boes, J. Pieters. Lic. M. Daem, Lic. R. van der Linden, M. Broeckhove, sekretaris.

Feestkomitee: onder voorzitterschap van de H. R. Vankenhove, bestaat uit het bestuur van de Bond, met toevoeging van de heren Robert Van Belle en André Verbeke.

HET MUSEUM VOOR VOLKSKUNDE.

Het Museum voor Volkskunde, gesticht door de Bond der Oostvlaamse Volkskundigen in 1927, in het voormalig Museum voor Oudheden, Lange Steenstraat 14, is in 1962 overgebracht naar het Kinderen Alijns-hospitaal, Kraanlei 41, Gent.

De stad Gent heeft het Museum voor Volkskunde overgenomen, bij besluit van 27 september 1931 en plaatste het onder het toezicht van een kommissie met vertegenwoordigers van het Stadsbestuur en de Bond.

Deze kommissie bestaat uit: ere-voorzitter Prof. em. Dr. P. de Keyser. Voorzitter: R. Vankenhove. Sekretaris: M. Broeckhove. Penningmeester: G. Hebbelijnc. Leden zijn de bestuursleden van de Bond en de afgevaardigden van de Stad. Konservator: Lic. L. Hoste.

Doel van de kommissie: Verzamelen, inventariseren en uitstellen van alle stoffelijke getuigen van het vroegere en huidige volksleven. De voorwerpen, dokumenten en inlichtingen betreffende het volksleven hebben betrekking op de woning, de huishoudelijke inrichting, de voeding, de volkskleding, de vervoermiddelen, de verlichting, het straat- en marktlevens, de volkstypen, de familietradities en -gebruiken, de ambachten met de werktuigen, de volksfeesten en -spelen en andere ontspanningen, het volksgeloof, het sociale leven, de volkskennis en volksgeneeskunde, de volksletterkunde en de volkskunst.

Aankoopkommissie: Prof. em. Dr. P. de Keyser, R. Vankenhove, M. Van Wesemael, J. Boes, Lic. L. Hoste.

De museumkommissie houdt zich zeer aanbevolen voor afstand of schenking, zelfs in bruikleen, van voorwerpen en dokumenten. Ze koopt ook voorwerpen en laat die afhalen aan huis. Verzoek te schrijven aan de konservator: L. Hoste, Rooigemlaan 46, Gent. Tel. 26.28.74, of de sekretaris der kommissie: M. Broeckhove, Oscar de Gruyterstr. 36, Gent.

De V.Z.W.

NOORDSTARFONDS

**steunt bestendig
het kulturele leven in
Vlaanderen.**

**NOORDSTARFONDS is de
kulturele stichting van de
Vlaamse verzekeringsmaatschappij**

DE NOORDSTAR EN BOERHAAVE

Groot-Brittanniëlaan 47, Gent